

Ideologija u kurikulumu razredne nastave

Gubić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:566449>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

Odsjek za sociologiju

IDEOLOGIJA U KURIKULUMU RAZREDNE NASTAVE

Diplomski rad

Ana Gubić

Mentorica: dr.sc. Marija Bartulović, izv. prof.

Komentor: dr.sc. Krešimir Žažar, izv. prof

Zagreb, 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Teorijska polazišta rada	3
2.1. Ideologija	3
2.2. Kurikulum	9
2.2.1. Okvir nacionalnoga kurikuluma	11
2.3. Ideologija u kurikulumu	12
3. Pregled provedenih istraživanja ideologije u kurikulumu	14
4. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja	17
4.1. Analitički okvir istraživanja	18
4.2. Istraživačka pitanja	20
5. Metodologija istraživanja	21
5.1. Uzorak	22
5.2. Tehnike prikupljanja i obrade podataka	24
6. Rezultati istraživanja	25
6.1. Neoliberalizam	25
6.2. Neokonzervativizam	29
6.3. Autoritarni populizam	36
6.4. Klasa profesionalaca i menadžera	42
7. Rasprava	44
8. Zaključak	48
Literatura	51
Prilozi	55

Ideologija u kurikulumu razredne nastave

Sažetak

Cilj je ovog istraživanja utvrditi postoje li u sadržaju udžbenika razredne nastave za školske predmete Hrvatski jezik i Priroda i društvo neke ideološke karakteristike, a kao analitički okvir istraživanja poslužila je teorija konzervativne modernizacije autora Michaela W. Applea (2006: 31-44), u kojoj definira četiri vrste aktera tog procesa: neoliberalne, neokonzervativne, autoritarne populiste te klasu profesionalaca i menadžera. Rad započinje definiranjem ključnih koncepata – ideologije te kurikuluma, nakon čega je ponuđen pregled postojećih istraživanja ideologije u kurikulumu. Istraživačka metoda kritičke analize sadržaja odabrana je zbog svoje fleksibilnosti i široke primjenjivosti te primjerenosti problematici kojom se istraživanje bavi, a osim što se koristi za analizu tekstualnog sadržaja, može se provesti i nad vizualnim sadržajima. Kritička analiza sadržaja provedena je nad uzorkom koji uključuje 24 udžbenika za navedene školske predmete, a odabrani su prema kriteriju zastupljenosti u razredima hrvatskih škola. Kao jedinice analize odabrane su nastavne jedinice, a u njima se tragalo za obilježjima kurikularnih ideologija koja su opisana u poglavlju o analitičkom okviru istraživanja. Zaključak istraživanja je da su takva obilježja sadržaja slabo zastupljena u analiziranim udžbenicima, te se najvećim dijelom vežu za tradicionalno viđenje rodnih uloga. Tijekom analize zamijećeni su brojni primjeri sadržaja koji se suprotstavljaju spomenutim kurikularnim ideologijama, pa su i oni uključeni u raspravu.

Ključne riječi: ideologija, kurikulum, teorija konzervativne modernizacije, kritička analiza sadržaja

Ideology in Subject Teaching Curriculum

Abstract

The aim of this research is to determine whether there are any ideological characteristics in the content of elementary school textbooks for subjects Croatian Language and Science. Analytical framework for the research is based on Michael W. Apple's (2006: 31-44) theory of conservative modernization in which he defines four types of actors of the process: neo-liberals, neo-conservatives, authoritarian populists and the professional managerial middle class. The paper begins with definition of key concepts – ideology and curriculum, and continues with an overview of existing research on ideology in curriculum. The research method of critical content analysis was chosen because of its flexibility and broad applicability, as well as its suitability to the issues addressed by the research. Besides being used for analyzing textual content, it can also be applied to visual content. Critical content analysis was conducted on a sample which contains 24 textbooks for the mentioned school subjects, selected based on their prevalence in Croatian schools. The units of analysis were lessons, and they were examined for features of curricular ideologies described in the chapter on the analytical framework of this research. The conclusion of the research is that such ideological characteristics are barely represented in the analyzed textbooks, and are mostly related to the traditional view of gender roles. During analysis, numerous examples of content opposing these curricular ideologies were observed and included in the discussion.

Key words: ideology, curriculum, conservative modernisation theory, critical content analysis

Izjava o akademskoj čestitosti

Ovime izjavljujem da je diplomski rad naziva Ideologija u kurikulumu razredne nastave rezultat isključivo moga istraživačkog rada na literaturi i/li istraživačkim podacima, uz mentorovo i mentoričino savjetovanje i vođenje, te da su svi izvori navedeni u tekstu i popisu literature korišteni u skladu s konvencijama pozivanja na izvore u akademskome pismu.

1. Uvod

Obrazovanje je društvena institucija neodvojiva od okoline, odnosno društva u okviru kojeg se odvija. Odabrani predmet istraživanja, ideološke značajke kurikuluma i sadržaja nastave, relevantan je za područja pedagogije i sociologije zbog uzajamnog utjecaja odgojno-obrazovnog sustava i društva koje predstavlja kontekst tog procesa.

Čitava jedna pedagoška struja - kritička pedagogija, bavi se idejom politički neutralnog znanja i postojanja ideoloških karakteristika u sustavu odgoja i obrazovanja. Začetnicima kritičke pedagogije smatraju se John Dewey i Paulo Freire, a jedna je od temeljnih njihovih teza ta da obrazovanje ne može biti politički neutralna djelatnost. S obzirom na to da je primarna problematika te pedagoške struje društvena nepravda i kako se ona kreira ili održava u odgoju i obrazovanju članova društva, obrazovanje bi trebalo predstavljati sustav u kojem se društvene nejednakosti, nepravda i opresivni odnosi ublažavaju ili uklanjaju. Poseban je naglasak na pitanju kako umjetno stvoreni opresivni sustavi postaju internalizirani do razine na kojoj članovi društva prestaju te sustave preispitivati. U svom istraživačkom radu kritički pedagozi kao objekte analize često koriste nacionalne obrazovne politike, kurikularne reforme te sam tekst kurikuluma na različitim razinama. Pitanje koje je za kritičku pedagogiju od izrazite važnosti jest kako se kroz odgojno-obrazovni proces razvijaju različiti oblici identiteta (npr. nacionalnog, vjerskog, rodnog, generacijskog itd.). U skladu s viđenjem kritičkih pedagoga, osvješćivanje opresivnog sustava odnosa i različitih oblika u kojima se on u nastavi manifestira, kao i našeg vlastitog mjesta u okviru takvog sustava prvi je korak prema oslobađanju potlačenih društvenih skupina ili pojedinaca.

Utjecaj društva i obrazovanja uzajaman je. Obrazovanje oblikuje društvo pripremajući nove generacije kako na sudjelovanje u društvenom kontekstu generalno, tako i na obavljanje specifičnih profesionalnih uloga za koje će se u odraslosti opredijeliti. Ideologija u kurikulumu, prema tome, transformirajući sadržaj (a time i rezultate) nastave i cjelokupnog obrazovnog procesa, transformira značajke samog društva - kao cjeline, ali i specifičnih njegovih sfera kroz obuku pojedinaca za obnašanje pojedinih društvenih uloga. Društvo, s druge strane, definira sadržaje, ideje i znanja koja će se u obrazovnom sustavu prenašati kao legitimna. U našem se društvu javljaju izrazite razlike u

pozicioniranju s obzirom na moć koje se odražavaju na kurikulum. Razumijevanje veze i utjecaja tih razlika na odgojno-obrazovni sustav može unaprijediti pravednost sustava i jednakost uvjeta za aktere koji su u njega uključeni.

U suvremenom kontekstu posebna važnost istraživanja ideologije proizlazi iz rastuće ksenofobije i nacionalizma koji su produkt velikih migracija te porasta etničkog diverziteta – prema godišnjem izvještaju Kuće ljudskih prava, tijekom 2022. godine bilježen je porast broja tražitelja azila te osoba koje prolaze kroz Hrvatsku (Kuća ljudskih prava, 2023: 118), koji je jednim dijelom posljedica izbijanja rata u Ukrajini. U izvještaju su navedeni brojni problemi u integraciji djece tražitelja azila – teškoće pri učenju jezika i pisanju školskih zadaća, višemjesečno čekanje organizacije pripreme nastave za djecu izbjeglice te problemi vezani uz nepripremljenost i neinformiranost škola (Kuća ljudskih prava: 126-129). Posebno je istaknut kontinuirani problem predrasuda, straha, rasizma i ksenofobije većinskog stanovništva, kao i problem institucionalnog rasizma, nerazumijevanja, otvorene netrpeljivosti i diskriminacije prema izbjeglicama i drugim migrantima (Kuća ljudskih prava: 132).

Uz izuzetak pitanja roda i rodne socijalizacije (Aikman, S., Rao, N., 2012; Allison, 1995; Bartulović, 2013; Jerič Miholič, 2020; Elijaš, 2022), tematika je, pogotovo u našem kontekstu, slabije istraživana. Istraživanja ideologije u školama često se fokusiraju na ideologiju nastavnika, ustanove, učenika, dok se manji broj autora bavi samim sadržajem - kurikulumu, udžbeniku, ostalih dokumenata, materijala i nastavnih pomagala koji određuju što učenik usvaja tijekom boravka u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Stoga rad nosi potencijal otvaranja novih pitanja za daljnja istraživanja, kao i nuđenja smjernica za povezivanje istraživačkih spoznaja s praksom.

U radu će se nastojati analizirati sadržaji udžbenika razredne nastave za školske predmete Hrvatski jezik i Priroda i društvo. Cilj istraživanja jest utvrditi postoje li u njima neke ideološke značajke, i ako postoje, koje su kurikularne ideologije njima zastupljene. Kao analitički okvir analizi poslužit će Appleova teorija konzervativne modernizacije (Apple, 2006), o kojoj će biti riječi u narednim poglavljima. Iako se u sadržajima razredne nastave očekuje manji obujam sadržaja koji bi se mogli okarakterizirati kao ideološki (jer se u tom razdoblju uče jednostavni koncepti i tek postavljaju temelji za usvajanje složenijeg gradiva predmetne nastave), taj je početni stadij obrazovanja od značajnog

interesa zbog uzrasta djece kojima se sadržaji nude. Radi se o specifičnoj dobi učenika u kojoj se po prvi put susreću s različitim konceptima i idejama, a istovremeno intenzivno razvijaju svoju osobnost i sposobnosti kritičkog promišljanja, zbog čega su iznimno podložni utjecaju autoriteta. Nalazi istraživanja mogli bi ukazati na problematične vrijednosti i stavove koji se nameću uzrastu tako sklonom vanjskim utjecajima.

2. Teorijska polazišta rada

2.1. Ideologija

Termin ideologije krajem 18. stoljeća prvi koristi francuski filozof Destutte de Tracy kako bi opisao znanost o idejama. Ideologiju je nastojao uspostaviti kao nadznanost (nadređenu drugim znanostima) koja analizira ukupnost ljudskih ideja. Znanost o idejama, tj. ideologija trebala je služiti utvrđivanju praktičnih pravila koja bi bila primjenjiva u odgoju, pravu i politici. (Ravlić, 2002: 148) Već se u tom razdoblju pojam ideologije suprotstavljao religiji - filozofi ideologije okupljeni oko de Tracyja smatrali su da u religiji nema nikakve posebnosti, te da ona neće opstati u budućnosti, kad će svijet biti u potpunosti racionaliziran. (Jukić, 1989: 49) Ideologija uskoro prvi put poprima negativnu konotaciju kad Napoleon Bonaparte ironično koristi taj termin kako bi predstavnike filozofije ideologije nazvao teoretičarima, udaljenima od realnosti te ih okrivio za vojne neuspjehe Francuske. (Ravlić, 2002: 148) Takvo negativno viđenje ideologije afirmirano je za vrijeme komunističkih revolucija. Najutjecajniji predstavnik duha tog vremena neupitno je Karl Marx, koji ideologiju vidi kao lažnu svijest, neznanstveno vjerovanje čija je funkcija legitimacija dominacije vladajuće društvene grupe.

Iako se sam termin ideologije javlja tek u 18. stoljeću, opažanja tog koncepta možemo pronaći već u samim začecima filozofskog promišljanja. Primjerice, oko 380. godine pr. n. e., u svom temeljnom djelu *Država* Platon započinje dijalog pitanjem definicije pojma pravde. Već se tu mogu pronaći neke paralele s teoretiziranjem pojma ideologije – primjerice u dijelu u kojem Trazimah izjavljuje kako je pravda interes jačega

– u svim oblicima organizacije države (demokracije, tiranije, aristokracije) vladajući stvaraju zakone koje nameću narodu, a koje nazivaju pravdom (Platon, 1980: 18). U istom djelu Platon promišlja i o obrazovanju članova društva te primjećuje kako se djeci u najmanjoj dobi nude zamišljene, lažne priče, pri čemu se radi o uzrastu koji je izrazito sklon utjecaju, a tijekom kojeg se formira karakter osobe. (Platon, 1980: 67) U Državi Platon bilježi i alegoriju o spilji. Izvorno zapisana kao dijalog između Sokrata i Glaukona, alegorija služi ilustraciji Platonove filozofije idealizma, ali se nepobitno može interpretirati i kao promišljanje utjecaja ideologije na čovjekovo poimanje svijeta koji ga okružuje. Alegorija je poznata mnogima - Sokrat zamišlja spilju duboko pod zemljom u kojoj žive ljudi okovani lancima, a daleki ulaz u spilju jedini im je izvor svjetlosti. Lanci im dozvoljavaju da gledaju samo pred sebe, u sjene koje stvara veliki ogran pred kojim drugi akteri nose figure - životinja, biljaka, stvari, ljudi. Sjene, jedino što žitelji spilje poznaju, za njih su istina, stvarne stvari kojima daju nazive. Sokrat dalje zamišlja kako se jedan od zatvorenika oslobađa lanaca i okreće prema vatri te spoznaje kako je sve što je smatrao istinom tek iluzija. Kad je silom izvučen iz spilje svjetlost sunca isprva ga zaslepljuje, ali s vremenom postepeno poima svijet onakvim kakav jest. U slučaju da se vraća u spilju i nastoji osloboditi druge zatvorenike od iluzije u kojoj žive, ismijavan je ili proglašen neuračunljivim. (Platon, 1980: 227-230) Kada se alegorija prevede u kontekst teoretiziranja ideologije, čovjek se može prepoznati u liku zatvorenika kojemu ideologija sprječava objektivno viđenje i razumijevanje stvarnosti. Oslobađanje od takvog iluzornog viđenja svijeta iziskuje kritičnost prema ustaljenome, a često rezultira nelagodnom i osjećajem nepripadnosti većini.

F. Bacon, smatran ocem induktivnog mišljenja (formiranje teorije prikupljanjem velikog broja podataka među kojima se zatim traže obrasci), dotiče se onoga što će se tek u narednom stoljeću nazvati ideologijom, kroz svoju teoriju idola uma, širokog dijapazona pogreški kognitivnih procesa (ukorijenjenih pretpostavki), koje smješta u četiri kategorije: idoli plemena, idoli spilje, idoli trga te idoli teatra. (Bacon, 1902: 20) Iako nije direktno pisao o pojmu ideologije, njegova nastojanja da definira, a potom i izbjegne pogreške temeljene na predrasudama i unaprijed stvorenim predodžbama primjenjiva su u teoriji ideologije. Idoli plemena (*idola tribus*) ukorijenjeni su u ljudsku prirodu, a greške u mišljenju koje iz njih proizlaze produkt su ideje da je čovjek mjera svih stvari. Idoli spilje (*idola specus*) odnose se na predrasude na pojedinačnoj razini koje

proizlaze iz odgoja, navika, obrazovanja i sl. Navedeni idoli urođeni su čovjeku, dok sljedeća dva postoje zbog čovjekove pripadnosti (i sudjelovanja u) društvu. Idoli trga (*idola fori*) nastaju u komunikaciji i korištenju jezika koji je oblikovan na način da se njime može sporazumjeti prosječna osoba - razumijevanje svijeta stoga je kompromitirano neprikladnim izborom riječi, definicija i objašnjenja. Posljednji, idoli teatra (*idola theatri*) odnose se na nekritičko, dogmatsko prihvatanje antičkih sistema filozofije i klasifikacije, koji ne ostavljaju mjesta novom mišljenju i napretku. (Bacon, 1902: 20-22) Bacon pritom vjeruje kako postoji mogućnost oslobađanja od svih navedenih vrsta predrasuda, zauzimanjem reflektivne dispozicije i odbacivanjem ustaljenih autoriteta koje valja zamijeniti prikupljanjem iskustava i objektivnim sagledavanjem fenomena, onakvima kakvim se javljaju u stvarnom svijetu.

Autor koji je popularizirao i omasovio pojam ideologije nedvojbeno je njemački sociolog i filozof Karl Marx, koji je pridavao veliku pažnju povijesnom kontekstu društvenih činjenica koje je izučavao. Za Marxa su ideje uvjetovane okolnostima i materijalnim uvjetima, one su izraz interakcije ljudi s njihovom materijalnom okolinom. S obzirom na takvu materijalističku perspektivu Marx naglašava kako ideologija nije sila koja stoji sama za sebe i djeluje na društvene odnose, već je upravo izraz i posljedica (simptom) tih društvenih odnosa. (Marx i Engels, 1998: 444) Ideologiju konkretizira kao moralnost, religiju, metafiziku (Marx i Engels, 1998: 42), a vidi je kao nužno negativnu pojavu, sustav iskrivljenih ideja o društvu koji služi jednoj (vladajućoj), a šteti drugoj (podređenoj) društvenoj grupi tako što opravdava postojeće stanje.

Početak dvadesetog stoljeća V. Pareto diferencira sociologiju i ekonomiju tvrdnjom da su ekonomske djelatnosti racionalne, dok društvene znanosti istražuju iracionalnu narav društvenog života. Te su iracionalne djelatnosti sastavljene od derivacija i rezidua. Rezidua su konstantni elementi, manifestacije ljudskih instinkata, osjećaja i sl., dok su varijabilni elementi derivacije - nelogična rasuđivanja koja proizlaze iz potrebe da se na racionalan način opravdaju iracionalne aktivnosti. Pareto stvara klasifikaciju 6 rezidua: rezidua društvenosti, rezidua integriteta, seksualna rezidua, potreba manifestacije osjećaja kroz izvanjske činove, rezidua kombinacije (koja je ključan element društvene promjene i napretka) te rezidua postojanosti agregata, posebno važna za raspravu o ideologiji jer se odnosi na ustrajanje na zadržavanju postojećeg

stanja. Zahvaljujući rezidui postojanosti agregata određene kombinacije postaju stabilne i trajno oblikuju pojedince i društvo. Iz postojanosti agregata proizlaze institucije obitelji, religije, patriotizma, ljubavi spram jezika, vlasništva, ali i društvenih klasa, političkih stranki, sekta itd. (Amoroso, 1938) Za teoriju ideologije važno je Paretovo djelo „Um i društvo“ u kojem tvrdi kako znanja i činjenice koje nam se pružaju imaju na nas snažan utjecaj, a rezultat tog utjecaja je zauzimanje stavova koji ne smiju biti u snažnom konfliktu s danim činjenicama. (Pareto, 1935: 56) Prema Paretovoj teoriji elita ono što odvaja elitu od mase jest prirodna superiornost i psihološka nadmoć, elita je klasa kojoj pripadaju najizvrsniji predstavnici različitih djelatnosti. Razlikuju se uži pojam elite – vladajuća elita i širi pojam elite – nevladajuća. (Kalanj, 1988: 82)

Gramscijeva teorija kulturne hegemonije ističe obrazovanje kao društvenu instituciju sa središnjom ulogom u širenju dominantne ideologije i perpetuaciji pozicije moći vladajuće klase putem poučavanja ideja, uvjerenja i vrijednosti koji odražavaju interese vladajućih. (eferrit.com) Gramsci razgraničava pojam ideologije od društvene strukture u kojoj se može pronaći – ideologija ne utječe na strukturu već obrnuto. Navodi kako postoje i arbitrarne ideologije, ideologije na individualnoj razini koje nisu vezane na neki društveni sustav. Funkcija ideologije prema njemu je organizacija ljudskih masa, stvaranje svijesti spram vlastitog položaja. (Gramsci, 1999: 706-707)

U pokušaju razumijevanja ideologije često se povlači pitanje njene vrijednosne neutralnosti. Vjerojatno je učestalije negativno viđenje tog pojma, ali neki ga interpretiraju i kao pozitivnu ili vrijednosno neutralnu pojavu. Hegel ideologiju koristi kao temelj svoje konstrukcije građanskog društva - ono nije uspostavljeno na realnosti, već utemeljeno na samosvijesti, na ideologiji koju stvara samo za sebe. (Freyer, 1944: 78-85) Mannheim (1960, prema Marušić, 1971: 177) definira ideologiju kao vezu između svjetonazora društvenih grupa i njihove posebne dinamike. On razlikuje partikularnu ideologiju (ideološko mišljenje protivnika, lažno i iskrivljeno stoji nasuprot našeg neideološkog, istinitog mišljenja) od totalnog pojma ideologije - veze društvenih grupa s njihovim svjetonazorima (Mannheim, 1968: 49-51), što je još jedan primjer vrijednosno neutralnog definiranja ideologije. Totalna ideologija univerzalna je karakteristika ljudskog društva - pojedinčeva perspektiva često se smatra iskrivljenom njegovim interesima ili predrasudama. Iz pojedinačnih perspektiva, koje često reflektiraju

pripadajuće društvene položaje, proizlaze politički svjetonazori, poput konzervatizma, liberalizma, socijalizma ili fašizma. Mannheimova je teorija protkana pretpostavkom da u svakoj perspektivi postoje i istinite i lažne ideje. Do greške u mišljenju, pogrešne svijesti, dolazi se kad uvriježena tumačenja smisla imaju ideološku funkciju, tj. skrivaju i ometaju nastanak novih načina mišljenja. (Mannheim, 1968: 78) Za sociologa-istraživača konfliktnih perspektiva to predstavlja problem zbog implikacije nepostojanja neke objektivne perspektive koja stoji nad svim pojedinačnima, kao i zbog činjenice da njegova perspektiva nužno utječe na njegovo istraživanje. U obzir treba uzeti i da predmet istraživanja - društvo - nije stalan i nepromjenjiv, već dinamičan fenomen koji se konstantno razvija. Ipak, samim prepoznavanjem društvene determiniranosti svoje perspektive, istraživač može konfliktne svjetonazore i njihove razlike identificirati kao (dis)funkcionalne za društvo. Među totalnim ideologijama Mannheim razlikuje one prilagođene povijesnim okolnostima od onih usmjerenih na budućnost, utopijama. Sociologija pritom mora razmatrati obje vrste kako bi definirala sadašnje prilike i ponudila mehanizme suočavanja s "krizom modernosti", što je uloga koju autor pripisuje disciplini sociologije znanja. (Mannheim, 1929, prema Hammersley, 2021)

Kritički teoretičari okupljeni oko Instituta za društvena istraživanja u Frankfurtu na Majni, pripadnici Frankfurtske škole uvelike su doprinijeli raspravi o ideologiji i njezinim učincima kako na društvo kao cjelinu, tako i na pojedinačna ponašanja i razvoj osobnosti. U knjizi Dijalektika prosvjetiteljstva, kritici instrumentalne racionalnosti u modernom društvu, Horkheimer i Adorno (2002: 78) zauzimaju kritičan stav spram ideologije, koju stavljaju u kontrast s razumom. U djelu Autoritarna ličnost autori nude definiciju ideologije kao organizacije uvjerenja, stavova i vrijednosti, tj. ideologiju definiraju kao način mišljenja o čovjeku i društvu. Može se govoriti o pojedinčevoj totalnoj ideologiji ili o pojedinačnim ideologijama vezanim uz različita područja društvenog života. Ideologije su rezultat povijesnih procesa i aktualnih društvenih promjena, a postoje neovisno o pojedincima. (Adorno i sur., 1950: 2) Horkheimer (1982: 7-8) naglašava kako se u članova društava ideologije javljaju u odnosu s ekonomskim statusom, tj. odražavaju klasnu svijest. Iako ideologiju sagledava kao negativnu, iluzornu pojavu, priznaje njezinu ulogu u društvenoj koheziji. (Horkheimer, 1982: 232)

Među suvremenim autorima koji se bave ideologijom ističe se Van Dijk, koji u skladu sa svojom lingvističkom pozadinom ideologiju promatra u odnosu sa znanjem, diskursom, moći i kontekstom. On tvrdi kako su ideologije najvećim dijelom izražene kroz govor i komunikaciju (koja uključuje i neverbalne poruke, primjerice u tekstu, slikama ili filmovima). Ideologija je za njega temelj organizacije socijalne kognicije koju dijele članovi društvenih grupa, a vrijednosno je neutralna, tj. može biti "dobra" i "loša" ovisno o posljedicama društvenog djelovanja koje se njom vodi. Ona predstavlja osnovne društvene karakteristike pojedinih grupa: identitet, ciljeve i zadatke, vrijednosti i norme itd., čime istovremeno definira i kome je članstvo u tim grupama dostupno. Ideologija ima dvojaku funkciju - socijalnu i kognitivnu. Socijalna funkcija ideologije je organizacija i koordinacija ciljeva i zadataka društvene grupe, a kognitivna funkcija odnosi se na utjecaj ideologije na razvoj i primjenu sociokulturnog znanja. (Van Dijk, 2005: 18-19)

Postoje brojni oblici u kojima se ideologija javlja u svakodnevnom životu. Najčešće primjećujemo političke i religijske ideologije, a često se ističu i gospodarske. Političke ideologije obično se dijele na "lijeve i desne", a konkretniji su primjeri onda liberalizam, konzervativizam, totalitarističke ideologije fašizma, nacizma itd. Njima se suprotstavlja ideologija anarhizma koja odbacuje bilo kakav oblik političke vlasti i stremljenje k apsolutnoj slobodi pojedinca. Ideologije vezane uz religiju odnose se na vjerski fundamentalizam, pokrete koji nastoje cjelokupan društveni poredak podrediti nauku određene religije, a kroz povijest i u moderno doba posebno su istaknuti kršćanski i islamski fundamentalizam. Među gospodarskim ideologijama valja istaknuti sveprisutni kapitalizam te globalizaciju s kojom je u odnosu međusobnog utjecaja. Danas su izrazito relevantne i ideologije environmentalizma ("zelena ideologija"), feminizam koji od 19. stoljeća nije izgubio na važnosti, ideologija masmedija i popularne kulture, rasne ideologije itd.

Predstavljene su brojne interpretacije pojma ideologije, tj. kako se njegovo značenje mijenjalo od 18. stoljeća do danas. U promišljanju ideologije neki se autori orijentiraju na osobne perspektive i predrasude, dok neki proučavaju jezik i komunikaciju društvenih skupina različitih veličina. Neki se teoretičari ideologije, poput Marxa i pripadnika Frankfurtske škole, fokusiraju na kritiku tog pojma te nastoje prikazati kako

proizlazi iz, ali i proizvodi negativne obrasce društvenih odnosa – lažno, iskrivljeno predstavljanje stvarnosti, pokoravanje većine manjini, održavanje statusa quo itd. Neki autori na ideologiju gledaju kao pozitivnu pojavu koja tvori društvenu koheziju i pojedincu omogućava da uvidi i razumije vlastiti položaj u društvenoj strukturi. Ovo se istraživanje priklanja vrijednosno neutralnim definicijama ideologije koje ju opisuju kao temelj društvene organizacije, poveznicu društvenih grupa s njihovim svjetonazorima. Kroz tu se perspektivu ideološke postavke mogu vrednovati kao pozitivne, negativne ili neutralne, ovisno o specifičnom sadržaju kojim se bave. Rad će se stoga voditi definicijom hrvatskog sociologa Rade Kalanja koja je odabrana jer obuhvaća brojne bitne karakteristike koje su kroz povijest vezivane uz pojam ideologije. Ideologija je, prema tome, skup uvjerenja, ideja i projekcija kojima uže ili šire društvene grupe izražavaju svoj društveni interes i teže uspostavi svoje hegemonije ili poboljšavanju položaja. Ideologija pritom ne provjerava svoje ideje znanstvenim istraživanjem, ali može koristiti određene znanstvene uvide kako bi opravdala svoje postojanje. (Kalanj, 2010)

2.2. Kurikulum

Prema Pastuoviću (1999, prema Skupnjak, 2011: 307-308) pojam kurikuluma obuhvaća međuovisne sastavnice nastavnog plana i programa, ciljeva, sadržaja, uvjeta učenja i poučavanja te vrednovanja. Bognar i Matijević (2002: 183) u pojam kurikuluma uključuju definirane ciljeve i sadržaje učenja, metode, situacije i strategije te načine evaluacije. U Hrvatskoj enciklopediji kurikulum je definiran kao školska strategija reforme koja uključuje analizu društvene situacije u kojoj se kurikulum kreira te definira društvene potrebe koje odgojno-obrazovni sustav može zadovoljiti. Kurikulumom se, na temelju utvrđenih društvenih potreba, programira odgoj i obrazovanje te se izrađeni plan realizira i vrednuje (vrednuje se cjelokupni kurikularni ciklus što može dovesti do donošenja izmjena, dopuna ili inovacija). (enciklopedija.hr)

Iz prethodno navedenog vidljivo je kako je termin kurikulum jedan od pojmova za koje se čini da ih svaki autor definira na drugačiji način. Ipak, Previšić (2007) pronalazi neke zajedničke karakteristike različitih teorijskih pristupa u gledištu na kurikulum: njime je utvrđeno što učenici moraju naučiti te koji se sadržaji koriste kao izvori informacija.

Kurikulum utvrđuje pedagoški standard te predviđa razlike u sposobnostima i tempu rada različitih učenika. Sadrži i organizacijske i metodičke naputke, razrađuje postupke vrednovanja te definira kompetencije koje predviđa da će učenik steći.

Doyle (1992, prema Deng, 2018: 33) raspoznaje tri domene kurikuluma: kurikulum politike (apstraktni, idealni kurikulum koji tvori vezu između odgojno-obrazovnog sustava i društva), programatski kurikulum (formalni kurikulum u kojem se kurikulumaska politika prenosi u instrumente korištene u praktičnom provođenju kurikuluma) te kurikulum učionice (učitelj i učenici u praksi provode kurikulum kako bi postigli obrazovne ciljeve).

Prema Dengu (2018: 8), teorija kurikuluma javlja se u obliku autobiografskih tekstova koji opisuju individualna iskustva, političkih tekstova koji istražuju međuodnos odgojno-obrazovnog sustava, društva i kulture, zatim poststrukturalističkih (koji dekonstruiraju tradicionalne koncepte, modele i perspektive u polju kurikuluma) te postmodernih tekstova.

Studij kurikuluma zasebna je disciplina koja se bavi istraživanjem odgojno-obrazovne prakse s ciljem unapređivanja odgojno-obrazovnog sustava. Kurikulumska praksa odnosi se na planiranje, razvoj i provedbu kurikuluma. Tradicionalni studiji kurikuluma bavili su se prvenstveno razvojem kurikuluma. 1970-ih godina, u kontekstu rekonceptualističkog pokreta, razvoj kurikuluma kao središnje pitanje studija kurikuluma biva zamijenjen kurikulumskim teoretiziranjem – radikalnim širenjem teorijskih i metodoloških perspektiva u polju kurikuluma koje tradicionalno izučavanje kurikuluma proglašavaju tehnološkim i racionalističkim, neosjetljivim za šire društvene i političke probleme. (Deng, 2018: 2-3) Zbog gubitka izvornog predmeta proučavanja, kurikulumске prakse, smatra se kako su studiji kurikuluma u krizi. Tahirsylaj (2019: 180) navodi neke od izvora krize kurikuluma – gubitak vjere u specijalizaciju, omasovljenje školovanja (zbog kojeg se gubi njegova emancipatorska uloga) te prihvaćanje činjenice da znanje samo po sebi ne posjeduje legitimnost ni intrinzičnu vrijednost.

Didaktika kao europska tradicija studija kurikuluma (Deng, 2018: 37) zadržala je središnji problem praktičnog provođenja kurikuluma, ali je (prema Tahirsylaj, 2019: 186) orijentirana na učitelja, njegovu profesionalnost, odgovornost i autonomiju kao i na

odgojno-obrazovne sadržaje. U odnosu na didaktiku, kurikulum je orijentiran na sustav; učitelji u svom radu provode ono što od njih traži škola ili odgojno-obrazovni sustav.

2.2.1. Okvir nacionalnoga kurikulumu

Kurikulum je osmišljen, sustavan i skladno uređen način reguliranja, planiranja, izvedbe i vrednovanja odgojno-obrazovnoga procesa, koji može biti određen na različitim razinama, na razini cjelokupnoga sustava odgoja i obrazovanja, na razini pojedinih njegovih dijelova, na razini odgojno-obrazovne ustanove i na razini pojedinca. (Okvir nacionalnoga kurikulumu, 2018: 5). Okvir nacionalnoga kurikulumu uključuje tri sastavnice: Sustav nacionalnih kurikulumskih dokumenata (hijerarhijski organizirani nacionalni dokumenti na temelju kojih se izrađuju dokumenti na razinama ustanova, radnika te osobni kurikulumi za učenike s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama), zatim Primjena nacionalnih kurikulumskih dokumenata (ostvarivanje namjera navedenih u dokumentima na nacionalnoj razini) te Vrednovanje (ciljeva, očekivanja, ishoda, procesa). Zakonski akti na kojima se temelji Okvir nacionalnoga kurikulumu (2018.) jesu Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2010.), Nacionalni okvirni kurikulum (2011.) te Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (2014.). U dokumentu kurikulumu navedene su redom vrijednosti na temelju kojih je osmišljen: dostojanstvo ljudske osobe, emancipacija, sloboda, ravnopravnost, pravednost, domoljublje, društvena jednakost, dijalog i snošljivost, rad, poštenje, mir, očuvanje prirode i čovjekova okoliša te druge demokratske vrijednosti. (Okvir nacionalnoga kurikulumu, 2018: 12)

Kurikulumski pristup odgoju i obrazovanju temeljen je na razvoju učeničkih kompetencija. Naglasak koji je tradicionalno bio na nastavnom planu i programu, odnosno njime propisanom sadržaju, prelazi na odgojno-obrazovne ishode i kompetencije. Kompetencije su vještine, znanja, stavovi i iskustva koji su potrebni za uspješno obavljanje zadaća i životnih uloga. (Skupnjak, 2011: 309) Kompetencije u kurikulumu predstavljaju ideju da u obrazovanju treba naglasiti ciljeve, zadatke i sadržaje koji se operacionaliziraju, realiziraju i načinjeni su da budu mjerljivi (za razliku od nastavnih planova i programa koji obuhvaćaju sadržaje primjerene razvojnoj dobi učenika, vremenske okvire za njihovu realizaciju te dokumente kojima se vode

učitelji/nastavnici/profesori). (Vican i sur., 2007) Tom idejom vodi se i vizija kurikuluma kao potpore razvoju osobe koja u punoj mjeri ostvaruje svoj potencijal i koja je osposobljena za nastavak obrazovanja, rad i cjeloživotno učenje. U NOK-u je takva osoba opisana kroz tri "generičke kompetencije", a to su: oblici mišljenja, osobni i socijalni razvoj te oblici rada i korištenje alata. Razvoj navedenih kompetencija u odgojno-obrazovnom procesu odvija se kroz zasebne predmetne kurikulume te kroz interakciju njihovih različitih sadržaja, ali i na latentne načine kroz sudjelovanje u razrednoj zajednici i socijalne odnose u manjim i većim skupinama. U viziji kurikuluma istaknuta je i socijalna komponenta odgojno-obrazovnog procesa. Taj bi proces trebao težiti formiranju osobe čiji odnos prema društvu počiva na uvažavanju dobrobiti drugih, te osobe koja aktivno i odgovorno sudjeluje u zajednici.

Sukladno tome, kao središnji sudionik odgojno-obrazovnog procesa izdvojeno je dijete, odnosno mlada osoba. I u Nacionalnom kurikulumu za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje učenik je određen kao središte odgojno-obrazovnog procesa. Proces učenja događa se u interakciji sa sadržajem, s učiteljem i razrednim kolegama te drugim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa. Učitelj je pritom zadužen za otvaranje čim brojnijih prilika za takve interakcije. Prema Skupnjak (2011: 310) učitelj nije realizator kurikuluma, već je sukreator kurikuluma. To znači da njegova uloga nije samo prenositi informacije, već pružati učeniku podršku u procesu ostvarivanja njegovih potencijala i izgradnje kompetencija.

Kritički pedagozi na kompetencije gledaju kao na ideološki i politički nabijene koncepte koji izdvajaju kulturni kapital pojedinih društvenih grupa kao „službeno, legitimno znanje“. (Apple, 2000, prema Lim, 2014: 67) Distribucija kompetencija uključuje snažnu hijerarhiju odnosa moći i kontrole.

2.3. Ideologija u kurikulumu

U nastavnom kontekstu kojeg oblikuje kurikulum ideologija se manifestira u različitim oblicima. Ideologija prožima definirane vrijednosti i ciljeve nastave, koji se vežu uz znanja, praktične vještine, kompetencije itd. Sadržaji koji su vezani uz

problematiku osobnog i društvenog identiteta, kao i sadržaji vezani za područja religije, morala, politike itd. bitno su obilježeni ideološkim karakteristikama kreatora kurikuluma i društvenog sustava u okviru kojeg je kreiran. Osim u sadržajima pojedinih predmeta ili međupredmetnih tema, u samom se dokumentu kurikuluma ideologija može manifestirati u vrijednostima i ciljevima koji su istaknuti. Jedna od temeljnih vrijednosti NOK-a jest jednakost u pravu na obrazovanje. Ona podrazumijeva jednak pristup obrazovanju svakom djetetu ili mladoj osobi kao i jednakost obrazovnih mogućnosti. U kurikulumu su kao istaknute skupine navedeni djeca i mladi s teškoćama, daroviti, izloženi siromaštvu, pripadnici manjinskih zajednica.

Brojni autori u svakodnevnom životu u školi primjećuju karakteristike kapitalističke ideologije. Mlinarević (2016: 15) navodi kako se ideologija kapitalizma na školstvo odražava u različitim aspektima - organizaciji vremena i prostora, interakciji sudionika odgojno-obrazovnog procesa (učenici, učitelji/nastavnici/profesori, stručno osoblje) te u svakodnevnim rutinama i ritualima. Učenik se u školskom sustavu nalazi u strogoj hijerarhiji, a njegov je dan striktno podijeljen na vrijeme za rad i vrijeme za odmor. Sadržaj koji se od učenika očekuje da usvoji podijeljen je na predmete te na cjeline unutar pojedinih predmeta, usprkos tome što se u stvarnosti javlja kao cjelina. Na sličan će način u kapitalističkom sustavu proizvodnje rad tog učenika biti razdijeljen na specifične zadatke do mjere da ni ne razumije što proizvodi. U obrazovnom kontekstu kompartmentalizacija negativno utječe na razumijevanje gradiva, kao i na negativan stav učenika prema nekom gradivu jer je smješteno u okvir određenog predmeta koji mu je mrzak, iako bi ga isto to gradivo možda zanimalo da ga usvaja pod nekim drugim predmetom. Osim samog sadržaja, kroz obrazovni sustav učenik usvaja i određene vrline - vrednuje se njegova poslušnost, a pri njegovoj je evaluaciji naglasak na produktivnosti i konformiranju pravilima. Numeričko ocjenjivanje učenikova rada još je jedna od karakteristika škole koje su u skladu s kapitalističkim sustavom - za učenika broj kojim će njegov rad biti ocijenjen postaje njegova jedina motivacija za obavljanje školskih zadataka, a kad konačno uđe u svijet rada taj će mu broj predstavljati dohodak. Navedene ideološke odlike obrazovnog sustava su naturalizirane - predstavljaju se kao zdravorazumske, očigledne, čime se perpetuira postojeće stanje i umanjuje potreba za njegovim preispitivanjem. (Malekinušić, 2019: 44-45)

Stojanović (2008: 210) u modernoj pedagogiji ističe dvije struje u odnosu na pitanje ideologije u školama: prema tradicionalnim modernistima, nastavnici koji učenicima predstavljaju legitimne autoritete kad su u pitanju vrijednosti trebaju poučavati sve učenike istim univerzalnim vrijednostima. Liberalniji modernisti, s druge strane, tvrde kako obrazovanje treba biti vrijednosno neutralno, a nastavnici učenicima trebaju tek predstaviti i objasniti vrijednosti. U postmodernoj se pedagogiji pak vjeruje kako nastavnici trebaju pomoći učenicima u konstrukciji različitih vrijednosti u kontekstu njihovih kultura. Te vrijednosti ne mogu biti univerzalno ispravne, ali su korisne za danu kulturu. Takvo je stajalište sukladno i onom multikulturalne pedagoške struje prema kojoj su vrijednosti relativne, a njihova tumačenja subjektivna, jer je društvena stvarnost ovisna o društvenima akterima koji ju konstruiraju.

Pitanjem vrijednosne neutralnosti sadržaja nastave bavi se i Vukasović (1991: 49-51), koji ideju prema kojoj škola treba posredovati isključivo znanstvene činjenice naziva jednostranim (didaktičkim) intelektualizmom. Problem jednostranog intelektualizma jest što, iako teži vrijednosno neutralnom prenašanju znanja, to je znanje determinirano kao legitimno od strane vladajuće klase, što ne osigurava njegovu objektivnost.

3. Pregled provedenih istraživanja ideologije u kurikulumu

Istraživanja ideologije u kurikulumu bave se brojnim specifičnim temama poput (standardiziranog) jezika koji se koristi u odgojno-obrazovnom kontekstu (Cushing, 2021, Cushing, 2023), književnih tekstova (Jaeger, 2019), prikaza Drugog u odgojno-obrazovnim sadržajima (Winter, 2018), pojedinih politika implementiranih u kurikulum, poput neoliberalizma (Yang i sur., 2022), kapitalizma i meritokracije, komparacije škola koje se razlikuju s obzirom na financijsku moć (Lim, 2016), islamizacije obrazovanja (Toker, 2021) itd.

Neki autori koji se bave istraživanjem ideologije u kurikulumu sistematiziraju različite manifestacije ideologije u šire kategorije. Prema Schirou (2012: 15-151) u obrazovnim se sustavima mogu prepoznati četiri kurikularne ideologije. Prvu naziva znanstvenom akademskom ideologijom (*scholar academic ideology*), a učenici u tom

slučaju usvajaju znanja akumulirana u njihovoj kulturi, a koja su razdijeljena u zasebne akademske discipline. Sljedeća je kurikularna ideologija ona društvene učinkovitosti (*social efficiency ideology*), a prema njoj je svrha obrazovanja ispuniti društvene potrebe kroz obučavanje učenika za sudjelovanje u društvu. Učenik pritom usvaja znanja i vještine koje će koristiti u društvenom životu te na radnom mjestu. Ideologija usmjerena prema učeniku (*learner centered ideology*) naglasak stavlja na potrebe, karakteristike i interese učenika, a kurikulum predstavlja kontekst ili okolinu u kojoj učenik sam kreira vlastita značenja kroz interakciju s drugim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa. Posljednja se kurikularna ideologija prvi put javlja tek u 1990-im godinama, a nazvana je ideologijom društvene rekonstrukcije (*social reconstruction ideology*). Prema toj ideologiji obrazovanje postoji sa svrhom stvaranja novog, pravednijeg društva u kojem se pažnja pridaje tradicionalno zanemarenim ili potlačenim skupinama - rasnim, rodnim, ekonomskim itd. manjinama. Obrazovanje je stoga društveni proces, a kurikulum je medij kojim se društvo (re)konstruira.

Mnguni (2021) u predmetima vezanim uz prirodne znanosti također izdvaja četiri kurikulumske ideologije s obzirom na koga su usmjerene, te ističe kako sve nisu zastupljene u jednakoj mjeri: ideologija usmjerena na učenika, na služenje (*service*), na disciplinu i na građanstvo.

Iako se razlikuju s obzirom na perspektive, specifična pitanja i primjere koje nude, u srži se istraživanja kurikuluma vode pitanjima poput – koja su znanja određena kao legitimna i službena, a koja ne spadaju u tu skupinu? Kojim to interesnim grupama pogoduje, a kome nanosi štetu? Koji su načini naturalizacije takvog stanja i zadavanja objektivnosti i autoriteta određenim idejama i znanjima? Winter (2018) smatra kako dio nedodirljivog političkog autoriteta znanja koje se nalazi u udžbeniku nastaje u ispitnim situacijama u kojima se od učenika traži da na zadatak odgovori na jedan, točan način.

U radu autorice Šikuten (2020) koji istražuje ideološke sukobe aktera Cjelovite kurikularne reforme iznesena je zanimljiva misao da se ideologija u sadržaju (nastave) može prepoznati prema reakciji oporbe na taj sadržaj, te da se kao ideologija može objasniti i izostanak nekog sadržaja. Autorica nudi primjer kritiziranja Cjelovite kurikularne reforme od strane udruge U ime obitelji zbog nedostatka sadržaja kojim se izgrađuje nacionalni identitet. Još je jedan primjer izostanka sadržaja u našem

obrazovnom sustavu zakinutost učenika od usvajanja vještina kritičkog mišljenja, pogotovo tijekom razdoblja razredne nastave. Jedan od aspekata razvoja kritičkog i kreativnog mišljenja su zadaci divergentno-eksploratornog tipa koji zahtijevaju stvaranje vlastitih ideja i izražavanje, a takvi su zadaci u udžbenicima razredne nastave zastupljeni u udjelu 7,41 % u odnosu na zadatke konvergentno-integrativnog tipa. (Alagić, 2019: 139) Vještine vezane uz kritičko mišljenje bitne su za usvojiti već od najranije dobi, pogotovo kad se u obzir uzme da se djeca koja odrastaju u modernom društvu susreću s raznolikim sadržajima u medijima, na internetu već od vrtićke dobi, a njihova izloženost tim sadržajima nije uvijek ni kontrolirana od strane roditelja ili drugih odraslih. Savladavanje vještina kritičkog mišljenja u samom početku obrazovanja učenika pozitivno bi utjecalo kako na njihovo viđenje svijeta i sliku o sebi, tako i na ozračje u razredima i cjelokupnim odgojno-obrazovnim ustanovama. Učenik u dobi od 6 do 11 godina ne mora nužno moći razumjeti da u pozadini sadržaja kojima je izložen stoje različiti interesi i ideologije ili propitivati zdravorazumska znanja, ali ga se može upozoriti na razlike u vjerodostojnosti izvora informacija, na kontradikcije, na kontekst u kojem se nešto određuje kao (ne)normalno i uputiti ga na istraživanje primarnih izvora znanja, te alternativnih ideja. (Burke i Grosvernor, 2003)

Prema Michaelu W. Appleu (2012: 380), konzervativna modernizacija je pokret koji nastoji redefinirati svrhu obrazovanja i odrediti smjer njegova daljnjeg razvijanja. Akteri pokreta konzervativne modernizacije koje navodi i opisuje Apple su sljedeći. Neoliberali temelje oblikovanje kurikuluma na tržištu rada (*marketizacija obrazovanja*), pri čemu politika u školama prestaje igrati važnu ulogu. Zalažu se za privatizaciju obrazovanja jer smatraju kako javne škole predstavljaju financijski trošak bez stvarnih rezultata. Vode se ekonomskom racionalnošću u kojoj dominira analiza troškova i dobitaka pa na učenika gledaju kao na ljudski kapital kojeg treba pripremiti za natjecanje na tržištu rada i sudjelovanje u društvu u ulozi potrošača. (Apple, 2006: 31-32) Neokonzervativci, usmjereni na prošlost, tradicionalno (*pravo*) znanje, tradicionalne vrijednosti i moralnost, u obrazovanje nastoje uvesti nacionalni kurikulum i testiranja na nacionalnoj razini, ali i patriotizam i druge, konzervativne varijante *obrazovanja karaktera*. Pritom se protive inter/multikulturalizmu i dvojezičnosti, u pozadini čega stoji strah od Drugoga. (Apple, 2006: 39) Autoritarni populističari na obrazovanje i socijalne politike gledaju kroz prizmu biblijskog autoriteta, kršćanske moralnosti, tradicionalnih

rodnih uloga te vrijednosti vjere i obitelji. (Apple, 2006: 44) Posljednja grupa aktera obuhvaća novu klasu profesionalaca i menadžera koji se ne vode određenom ideologijom, ali proces konzervativne modernizacije potpomažu osiguravanjem ekspertize.

O prikladnosti korištenja udžbeničkog sadržaja kao temelja za istraživanje ideoloških orijentacija kurikuluma u koji su uključeni govore brojni primjeri istraživanja s takvom tematikom, od kojih su mnoga provedena i na našim prostorima. (Elijaš, 2022; Posavec, 2021; Rupnik, 2020; Stjepanović, 2022) Prema Curdt-Christiansen i Weninger (2015: 13), udžbenici su, kao društveno-kulturni materijal, produkti kompleksnih procesa selekcije koji odražavaju političko odlučivanje, obrazovna uvjerenja i prioritete, kulturu i jezik. Analiza sadržaja udžbenika može učiniti transparentnima ideološke sustave i reprezentaciju. (Pennycook, 2001, prema Soliman i Shaker, 2022: 61)

4. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Cilj ovog istraživanja jest utvrditi koji su elementi kurikularnih ideologija koje opisuje Apple (2006: 31-44) zastupljeni u udžbenicima razredne nastave za školske predmete Hrvatski jezik i Priroda i društvo, te mogu li se utvrditi kakvi obrasci u njihovoj zastupljenosti. Konkretnije, istražiti će se postoji li dosljednost pojavljivanja tih elemenata u specifičnim nastavnim jedinicama, ili pristupaju li različita izdanja udžbenika istim nastavnim jedinicama s različitih ideoloških stajališta, što će se postići komparacijom različitih izdanja udžbenika za istu obrazovnu razinu spomenutih školskih predmeta. Analizom će se također ispitati postoji li obrazac u obujmu sadržaja usklađenog s kurikularnim ideologijama, s obzirom na obrazovne razine. Očekuje se da će elementi kurikularnih ideologija biti znatno zastupljeniji u sadržaju sastavljenom za četvrti razred, u odnosu na sadržaj udžbenika za prvi razred.

4.1. Analitički okvir istraživanja

Kao što je navedeno u uvodnom dijelu, analitički okvir istraživanja predstavlja teorija konzervativne modernizacije Michaela W. Applea. (2006) Kako bi se u građi mogle pronaći konkretne poveznice s navedenim analitičkim okvirom, potrebno je operacionalizirati četiri kurikularne ideologije koje Apple navodi.

Apple (2006: 31-44) razrađuje svoju teoriju konzervativne modernizacije definiranjem četiriju kurikularnih ideologija s obzirom na to koje (čije) se znanje u obrazovnom sustavu definira kao službeno, tj. uključeno je u udžbenike, te s obzirom na smjer (koji određuju akteri konzervativne modernizacije) u kojem će se obrazovni sustav dalje razvijati. Autor primjećuje kako proces konzervativne modernizacije rezultira redukcijom demokracije na konzumerizam, građanstva na posesivni individualizam te promicanjem politike temeljene na mržnji i strahu prema Drugom. (Apple, 2004: 154) Autor izvorno govori o akterima obrazovnih politika, a u istraživanju će se u tekstovima udžbenika utvrditi kojim se segmentima zastupaju pojedine kurikularne ideologije.

Prva kurikularna ideologija koju spominje jest neoliberalizam. Odlikuje ju slika obrazovnog sustava kao pripreme učenika za buduće sudjelovanje u svijetu rada te alata za povećanje konkurentnosti na svjetskom tržištu. Oblikovanje kurikuluma stoga je temeljeno na tržištu rada, a politika ima sve manji utjecaj na obrazovanje. Neoliberali se vode ekonomskom racionalnošću kojom dominira analiza troškova i dobiti, zbog čega se zalažu za privatizaciju obrazovanja jer smatraju da javne škole proizvode financijske troškove bez rezultata koji bi ih opravdali. Privatizacija obrazovanja na našim prostorima još nema velik doseg, nakon uspješne blokade studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji su ostvarili pravo na besplatno visoko obrazovanje. (Beroš, 2019: 81) Prema mišljenju studenata, obrazovanje ne smije biti tržišni artikl čiji su sadržaj i namjena podređeni interesima tržišta, a neoliberalni je koncept obrazovanja sistem koji produbljuje jaz između bogatih i siromašnih. (Čulig i sur., 2013: 156) Neoliberali na učenika gledaju kao na ljudski kapital, budućeg potrošača i djelatnika kojeg škola treba pripremiti za natjecanje na tržištu rada. (Apple, 2006: 31-32)

Sljedeća je kurikularna ideologija neokonzervativizam. Njene su karakteristike usmjerenost na prošlost i tradicionalno (pravo) znanje, tradicionalne vrijednosti,

moralnost i odgoj. Slika prošlosti je nostalgичna i romantizirana. Protivi se multikulturalizmu, u pozadini čega stoji strah od Drugoga (Apple, 2006: 44), pa se ta kategorija može promatrati i kroz izostanak reprezentacije Drugog – bilo da se radi o nacionalnosti, religijskoj pripadnosti, kulturi, jeziku ili nekoj drugoj karakteristici. Neokonzervatizam se može prepoznati i po sadržaju vezanom za patriotizam, a u hrvatskim udžbenicima takav je sadržaj vezan za teme samostalnosti Republike Hrvatske i Domovinskog rata.

Autoritarni populističari na obrazovanje i socijalne politike gledaju kroz prizmu biblijskog autoriteta, kršćanske moralnosti, tradicionalnih rodni uloga te (fundamentalističkih) vrijednosti vjere i obitelji. (Apple, 2006: 44) Iskazuju nepovjerenje u državu i institucije, jer se protive modernim pogledima na, primjerice, seksualnost, odnose u obitelji temeljene na dobi ili rodu itd. Slika obitelji u autoritarnom populizmu je hegemonijska (Kušević, 2017: 310) i isključuje reprezentaciju sve veće diversifikacije obiteljskih struktura u modernom društvu.

Posljednja je kurikularna ideologija koju navodi Apple (2006) klasa profesionalaca i menadžera. Ona ne zastupa neku specifičnu ideologiju, ali proces konzervativne modernizacije potpomaže osiguravanjem ekspertize. Usmjeren je na efikasnost, odgovornost, produktivnost, upravljanje, mjerljivost rezultata i organizaciju. Primjerice, Beroš (2019: 79) u primjeni teorije konzervativne modernizacije na hrvatski obrazovni sustav u tu kategoriju svrstava Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti kao neutralnog aktera, te Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih koje zastupa neoliberalnu i konzervativnu orijentaciju. Za ovu se kategoriju očekuje da će u sadržajima udžbenika biti slabije zastupljena, jer se više vezuje uz organizacijsku razinu obrazovnog sustava, tj. inzistiranje na rigoroznim i reduktivnim oblicima odgovornosti za rezultate u školama. (Apple, 2013: 49)

U nastavku se tabličnim prikazom nastoje navesti karakteristike sadržaja za koje se očekuje da će se moći identificirati u sadržajima udžbenika.

Tablica 1. Kurikularne ideologije (prema Apple, 2006: 31-44)

Neoliberalizam	Neokonzervativizam	Autoritarni populizam	Klasa profesionalaca i menadžera
Privatizacija i marketizacija obrazovanja	Usmjerenost na prošlost	Tradicionalne vrijednosti vjere	Mjerljivost rezultata (ocjenjivanje)
Usmjerenost na tržište rada	Tradicionalno (pravo) znanje	Tradicionalno viđenje odnosa u obitelji	Efikasnost, produktivnost
Dominantna ekonomska racionalnost	Tradicionalne vrijednosti i moralnost	Tradicionalne rodne uloge	Upravljanje, odgovornost
Slika učenika kao ljudskog kapitala, potrošača	Patriotizam		
Naglašena vrijednost novca	Strah od Drugoga (protivljenje multikulturalizmu, izostanak reprezentacije)		
Poduzetnost	Tradicionalni odgoj		
Konzumerizam			

4.2. Istraživačka pitanja

Iz navedenih ciljeva istraživanja proizlaze sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koji se elementi kurikularnih ideologija koje navodi Apple (2006) mogu pronaći u udžbenicima razredne nastave za Hrvatski jezik i Prirodu i društvo?
2. Postoji li dosljednost u pojavnosti elemenata kurikularnih ideologija u određenim nastavnim jedinicama?
3. Može li se utvrditi obrazac porasta ideološkog karaktera sadržaja uspoređan s porastom razina obrazovanja?

5. Metodologija istraživanja

U istraživanju je primijenjena istraživačka metoda kritičke analize sadržaja. Za istraživanje je odabrana kvalitativna metodologija zbog naravi problematike kojom se istraživanje bavi. Kvantitativna metodologija, tj. numeričko analiziranje i prezentacija rezultata analize, za tu problematiku nije primjerena jer se ne nastoji organizirati golem broj podataka, već se među manjim opsegom analitičke građe nastoji komparirati, pronaći poveznice i razlike, dubinski razumjeti zaključke dobivene analizom te kritički sagledati uzroke i posljedice tih zaključaka, što je moguće kroz kvalitativnu analizu sadržaja. Milas (2009: 500) definira analizu sadržaja kao nenametljivu istraživačku tehniku kojom se na objektivni i sustavan način opisuje sadržaj nekog aspekta komunikacije. Istraživač analizira prisutnost, značenje i odnose među porukama, konceptima ili temama s ciljem interpretacije i uočavanja obrazaca. (Seda, 2020: 11)

U okviru kvalitativne analize sadržaja postoji zasebna metoda kritičke analize sadržaja usredotočena na raspodjelu moći u društvu. Seda (2020: 11) definira kritičku analizu sadržaja kao primjenu metode analize sadržaja s ciljem razotkrivanja sustava moći koji reproduciraju nepravdu. Istraživanja iz tog područja bave se problemima reprezentacije i odnosa moći (Beach i sur., 2009: 129-130) koje kritički sagledavaju i preispituju.

Seda (2020: 45) u metaanalizi istraživanja koja koriste metodu kritičke analize sadržaja definira različite tehnike koje metoda obuhvaća: *top-down* analiza (analiza tekstova u odnosu s povijesnim i kulturnim silama koje ga oblikuju); *bottom-up* analiza (analiza lingvističkih i narativnih karakteristika); intertekstualna analiza (istraživanje većeg broja tekstova *top-down* ili *bottom-up* pristupom); fokalizacija (analiza perspektive i stavova autora); analiza društvenog djelovanja likova (odnosa glavnog aktera s društvenom okolinom); analiza položaja subjekata (kako su akteri pozicionirani u odnosima moći); analiza agencije (kako akter koristi svoju individualnu moć).

Johnson, Mathis i Short (2016, prema Utt i Short, 2018: 7) navode elemente kritičke analize sadržaja, koja započinje određivanjem istraživačkog cilja i pitanja. Istraživački cilj i pitanja ovog istraživanja navedeni su u prethodnom poglavlju. Potom se odabiru i čitaju tekstovi koji će se analizirati u okviru kritičkog teorijskog okvira,

prema načelima odabranog teorijskog okvira. Definiran je uzorak koji sadrži 24 udžbenika za dva školska predmeta, a u narednom je potpoglavlju detaljnije opisan. Prvotno iščitavanje udžbenika, u kojem su definirane nastavne jedinice koje će se kasnije analizirati i komparirati među različitim izdanjima udžbenika, predstavljalo je fazu familijarizacije (Braun i Clarke, 2013: 3), tj. upoznavanja s podacima ovog istraživanja. Istražuje se društveno-povijesni i kulturni kontekst tekstova, proučavaju se odnosi moći u tekstu (agencija, fokalizacija, rasplet) te čitaju postojeća srodna istraživanja. Pri analizi istraživač treba uzeti u obzir vlastiti položaj spram istraživačkog cilja i tekstova. Zatim se utvrđuje jedinica analize te se organiziraju podaci za analizu. Kao jedinice analize odabrane su nastavne jedinice udžbenika koji se analiziraju, a podaci su organizirani prema stupnju obrazovanja i školskom predmetu za koji je udžbenik sastavljen. Odabir nastavnih jedinica kao jedinica analize temelji se na očekivanju da će se one pretežito preklapati kroz različita izdanja udžbenika, pa će ih se moći komparirati. U analizi se krenulo od udžbenika za više razine obrazovanja (4. razred), zbog očekivanja da uključuju veću količinu sadržaja relevantnog za problematiku istraživanja, a zatim su se postepeno obradili udžbenici za niže obrazovne razine, sve do 1. razreda osnovne škole. Analiza se sastoji od iscrpnog čitanja tekstova primjenom analitičkih tehnika i teorijskih načela (tijekom čitanja se konzultira teorijski okvir istraživanja te se izvode teorijski zaključci).

5.1. Uzorak

Uzorak istraživanja sastoji se od udžbenika za dva obvezna školska predmeta razredne nastave: Hrvatski jezik i Priroda i društvo. Navedeni školski predmeti odabrani su jer se bave, među ostalim, temama kulture, identiteta, društvene okoline, odnosa pojedinca i zajednice i sl., iz čega se može pretpostaviti da se u većoj mjeri (u odnosu na druge obvezne školske predmete u razrednoj nastavi) kroz njihov sadržaj posreduju i neke ideološke orijentacije. U istraživanje su uključena samo dva školska predmeta čime je doseg analize reduciran, ali je ostavljen prostor za uključivanje većeg broja različitih izdanja udžbenika za isti razred i školski predmet. Time je ostvarena mogućnost komparacije različitih izdanja udžbenika koji se bave istim temama i obrađuju iste nastavne jedinice. S obzirom na to da se analiza provodi nad udžbeničkim tekstovima, tj.

neživim subjektima istraživanja, etički znanstveni kodeks manje je striktan negoli u istraživanjima sa živim subjektima. Etička načela istraživanja poštivana su u svakom koraku izrade rada, navođenjem autora preuzetih dijelova teksta kako bi se izbjeglo plagiranje radova, pridavanjem pažnje kvaliteti izvora i podataka koji su u radu korišteni, te pri analizi udžbenika i izvještavanju o rezultatima, prikazivanjem točnih i istinitih nalaza i anuliranjem fabrikacije i falsifikacije rezultata.

Iako neke nastavne jedinice udžbenika za Hrvatski jezik upućuju učenike na pregledavanje edukativnih videozapisa, crtanih ili igranih filmova, oni nisu uključeni u analizu iz istog razloga iz kojeg nisu uključene ni lektire. Iako su oba vida medija zasigurno dio kurikuluma Hrvatskog jezika i predstavljaju sadržaj koji učenici usvajaju isto kao i udžbeničke tekstove, nisu sadržani u samim udžbenicima, pa ne spadaju u analitičku građu ovog istraživanja.

Konačni uzorak istraživanja sadrži 24 udžbenika. Odabir konkretnih izdanja udžbenika koja su analizirana u istraživanju temeljen je na kriteriju njihove zastupljenosti u hrvatskim školama. Aktualni podaci o odabiru i korištenju udžbenika u pojedinim školama dostupni su na mrežnoj stranici Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih, u obliku objave konačnih rezultata odabira udžbenika u školama za školsku godinu 2023./2024.¹ (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, 2023) U spomenutom su dokumentu identificirana po tri najzastupljenija udžbenika za svaki od četiri razreda razredne nastave, za školske predmete Hrvatski jezik i Priroda i društvo. Cjelovit popis analiziranih udžbenika, zajedno s podacima o autorstvu i nakladništvu nalazi se u Prilogu 1. Od pet nakladničkih kuća koje izdaju udžbenike za spomenute predmete, odobrene za korištenje od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih, u istraživanju su zastupljene tri – najvećim brojem udžbenika Školska knjiga, zatim Alfa te Profil Klett. Za većinu udžbenika analiza je provedena korištenjem tiskanog primjerka, s iznimkom udžbenika nakladnika Profil Klett, koji su analizirani u digitalnom obliku.

¹ https://udzbenici.skole.hr/files/uporaba_udzbenika_prema_odabiru_iz_2023.xlsx

5.2. Tehnike prikupljanja i obrade podataka

Metoda kritičke analize sadržaja odabrana je zbog svoje fleksibilnosti i široke primjenjivosti te primjerenosti problematici kojom se istraživanje bavi, a osim što se koristi za analizu tekstualnog sadržaja, može se provesti i nad vizualnim sadržajima. S obzirom na to da spomenuta metoda potječe iz kritičke teorije književnosti (Seda, 2020: 29), posebno je prikladna za analizu udžbenika iz Hrvatskog jezika u kojima se nalaze brojni književni tekstovi.

U istraživanju su kao jedinice analize određene nastavne jedinice udžbenika, odnosno tekstualni i vizualni sadržaji koje obuhvaćaju. Kao što je već spomenuto, analiza je tekla od viših prema nižim razinama obrazovanja, tj. započeta je na udžbenicima za četvrti razred osnovne škole, a završena na udžbenicima za prvi razred. Tijekom faze familijarizacije iščitavane su nastavne jedinice te su označavane one u kojima su identificirani sadržaji koji odgovaraju kategorijama analitičkog okvira. Radi lakšeg snalaženja u korpusu podataka jedinice su označavane različitim bojama koje odgovaraju četirima kategorijama, tj. Appleovim kurikularnim ideologijama. (2006: 31-44) Svakoj je oznaci pridodan deskriptivni kod. Tablični prikaz kodne sheme istraživanja nalazi se u Prilogu 2. S obzirom na to da su kategorije unaprijed definirane analitičkim okvirom, istraživanje je deduktivnog pristupa. Spomenuti dio udžbenika koji je obrađen u digitalnom obliku analiziran je na sličan način kao i tiskani primjerci. Jedina je razlika što se sadržaj nije označavao na samom udžbeniku, već su vođene odvojene bilješke s podacima o nastavnoj jedinici i kodu, organizirane različitim bojama na isti način kako je rađeno na tiskanim primjercima. Nakon upoznavanja s podacima ponovo su promotrene, analizirane i kritički promišljene sve označene nastavne jedinice, a nastojalo ih se i komparirati s načinom na koji su druga udžbenička izdanja pristupila istoj tematici. Podaci su pri prezentaciji rezultata organizirani sukladno kategorijama koje proizlaze iz analitičkog okvira istraživanja.

6. Rezultati istraživanja

Tijekom analize u sadržajima udžbenika pronađena je znatno manja količina tekstova i slika koji odražavaju kurikularne ideologije konzervativne modernizacije (Apple, 2006: 31-44) nego što je bilo očekivano prije početka analize, premda ovakvo istraživanje, eksploratornog tipa, ni ne uključuje striktno definirana očekivanja ili hipoteze. Označene su i mnoge nastavne jedinice u kojima se nalazi sadržaj koji se protivi nekoj od kurikularnih ideologija, pa je i takav sadržaj prikazan u analizi. Nakon provođenja analize Tablica 1. Kurikularne ideologije (prema Apple, 2006: 31-44) koja prikazuje očekivane karakteristike sadržaja u skladu s kurikularnim ideologijama, nadopunjena je karakteristikama protivnog sadržaja koje su prilikom analize uočene, što će biti prikazano Tablicom 2. U svakom su potpoglavlju, koja su organizirana prema četirima ideologijama, prikazani primjeri u skladu s kurikularnom ideologijom čije karakteristike odražavaju, kao i oni koji joj se suprotstavljaju. U Prilogu 2. nalazi se tablični prikaz kodova iz kojeg su vidljive nastavne jedinice u kojima je označen sadržaj.

6.1. Neoliberalizam

Kurikularna ideologija neoliberalizma (Apple, 2006: 31-32) u analiziranim je udžbenicima identificirana kroz sljedeće teme: poduzetnost, učenik – potrošač, štednja i vrijednost novca, odmor, reklame.

Tema poduzetništva dio je kurikulumu Prirode i društva, a obrađivana je u udžbenicima za treći i četvrti razred. Neki autori kritiziraju uključivanje teme poduzetništva u kurikulumu, jer ga smatraju aspektom neoliberalne pedagogije kojim se nekritički promoviraju vrijednosti poduzetništva te normaliziraju slobodnotržišne vrijednosti. (McCafferty, 2010: 541) Komulainen (2006: 214) ističe kako obrazovanje za poduzetništvo legitimira nejednakosti vezane uz sposobnost i talent koje se smatra prirodnima, što proizvodi nejednakosti na rodnoj i klasnoj osnovi. Drugi autori uviđaju mogućnost emancipacijske i afirmativne vrijednosti odgoja i obrazovanja za poduzetništvo uz bitnu ulogu nastavnika kao ključnih nositelja promjena u odgoju i

obrazovanju. Prema Luketić (2016:580), odgoj za poduzetništvo može biti primjer pozitivne pedagogije ako nije izvana nametnuto, već sudionici odgojnog procesa definiraju i razvijaju vrline koje smatraju važnima.

Nastavne jedinice koje se bave poduzetništvom informiraju učenike o poslovanju, prihodima, troškovima, dobiti, osmišljavanju i sadržaju poslovnog plana, reklamiranju proizvoda ili usluge. Pitanja za razmišljanje poput „Što ti želiš postati kad odrasteš? Što činiš sada da ostvariš taj san?“ (Priroda, društvo i ja 4, 2021: 116) potiču učenika na razmišljanje o vlastitoj budućnosti kao ishodu njegovih postupaka u sadašnjosti, što se čini primjereno dobi za koju je sadržaj namijenjen, pošto nije zastupljen u udžbenicima za prvi ili drugi razred. Često je stavljen naglasak na važnost ideje od koje kreće poslovanje, ili inovacije. Sadržaj nastavnih jedinica koje se bave poduzetništvom čini se primjerenim, jer naglasak nije stavljen na individualizaciji i takmičenju – čak suprotno, poduzetništvo je predstavljeno kao suradnja prema zajedničkom cilju:

„Zamisli da s ostalim učenicima u razredu želiš zaraditi nešto novca za zajednički izlet. Predloži tri načina na koje bi mogli ostvariti svoj zamisao.“

„Zamisli da ti i tvoji prijatelji želite zaraditi novac za zajednički izlet pripremom i pečenjem keksa koje ćete prodati na prigodnom školskom sajmu.“

(Istražujemo naš svijet 3, 2021: 74)

Neoliberalnu ideologiju karakterizira slika pojedinca kao potrošača. U analiziranim udžbenicima gotovo da nije ni pronađen takav tekstualni ili slikovni prikaz. Rijedak je takav primjer pjesma „Što mi je donio Sveti Nikola“ autora Darka Cindrića u udžbeniku Hrvatskog jezika za prvi razred. U pjesmi dječak nabraja što je sve poželio dobiti od Svetog Nikole – telefon, kompjutorski miš i tipkovnica, pisac u boji, te izražava nezadovoljstvo što je umjesto toga dobio šal i rukavice, flomastere, bojice, slatkiše... Tekst možda može biti interpretiran na šaljiv, čak ironičan način, ali postoji opasnost slanja poruke da je opravdano tražiti skupe stvari i poklone, a da su oni jeftiniji bezvrijedni. Ta se opasnost mogla izbjeći pitanjem za razmišljanje koje bi učenika navelo na propitivanje želja i postupaka dječaka, ali u ovoj se nastavnoj jedinici ta pitanja svode na razumijevanje pročitanog teksta. Jedino pitanje koje se dotiče kritičkog promišljanja dječakovih prioriteta jest „Koji bi tebe osjećaj obuzeo da dobiješ ove darove?“ (Škrinjica slova i riječi 1, 1. dio, 2023: 131)

Protivno slici učenika kao potrošača, pronađeni su brojni primjeri sadržaja koji ističe vrijednosti bitnije od novca. U dva se udžbenika Hrvatskog jezika za treći razred nalazi tekst „Novac“ autora Božidara Prosenjaka, na početku koje dječak izjavljuje kako je najvažniji novac, ali na kraju priče shvaća kako su neke druge, nematerijalne vrijednosti bitnije.

„- Ali, tata, neću novac! – zaplače Matija.

- Nešto je važnije. Ja sad trebam tebe!“

(Svijet riječi 3, 1. dio, 2020: 50)

Osim što sama priča prenosi poruku da je novac prolazan i da su međuljudski odnosi bitniji za čovjekovo zadovoljstvo, u jednom je udžbeniku prati i pitanje za razmišljanje „Objasni misao *Novac je važan, ali nije najvažniji*.“ (Zlatna vrata 3, 1. dio, 2021: 57) koje učenika navodi na kritičko sagledavanje prioriteta novca.

Vrijednost novca na još je jedan način obrađena u nekoliko nastavnih jedinica koje se bave štednjom, što je također pozitivan primjer pristupa toj temi. U udžbenicima Prirode i društva postoje sadržaji koji upućuju na promišljanje o željama nasuprot potrebama:

„Postoji razlika između stvari koje želiš i onih koje doista trebaš. Kada kupujemo potrebno je procijeniti je li nam nešto doista potrebno ili nije.“

(Istražujemo naš svijet 3, 2021: 76)

„Ljudi za svoj rad dobivaju plaću. Zarađeni novac troše na potrebe za život (odjeća, obuća, hrana...). Kupovinom samo potrebnih stvari štedi se novac.

(Priroda, društvo i ja, 2023: 99)

U nastavnoj jedinici „Odgovorno trošenje i štednja“ istaknuto je kako novcem treba odgovorno raspolagati, nije ga dobro potrošiti odjednom, nego ga treba štedjeti. Dio ušteđenog novca može se darovati ili donirati. (Istražujemo naš svijet 3, 2021: 77) Navedeni primjeri sagledavanja teme novca u sadržaju udžbenika poželjni su jer obrazuju učenike o štednji, a zalaze i u područje financijske pismenosti, koja je u hrvatskom obrazovnom sustavu relativno zanemarena. Prema Balen (2017: 25), „iako je u Hrvatskoj iniciran proces promicanja financijske pismenosti, financijsko obrazovanje još uvijek se provodi nesustavno, selektivno te pristrano“, a rezultati istraživanja financijske

pismenosti hrvatskih građana ukazuju na potrebu za strukturiranim i sveobuhvatnim financijskim obrazovanjem na svim obrazovnim razinama.

Još jedna tema koja se provlači kroz više nastavnih jedinica, a suprotstavlja se neoliberalnoj kurikularnoj ideologiji jest isticanje važnosti vremena za odmor. Neoliberalna ideologija zagovara kulturu rada i prioritizaciju produktivnosti, što rezultira normalizacijom užurbanosti i čak negativnom slikom spram odmora. Neki udžbenici hrvatskog jezika sadrže kratka književna djela o važnosti slobodnog vremena i odmora. Kratka priča o „Žurigradu“ autorice Bine Štampe Žmavc opisuje stanovnike čiji je život tako užurban da ne stignu spavati ni jesti za stolom. Pitanja za razmišljanje odražavaju negativnu sliku o užurbanosti:

„Imaju li odrasli uvijek i za sve vremena? Imaš li ti dovoljno slobodnog vremena ili stalno žuriš? Zamisli kako bi izgledao Sporigrad, grad u kojem se nitko ne žuri.“

(Škrinjica slova i riječi 2, 2. dio, 2023: 53)

Sanja Pilić autorica je teksta „Odmaram se“ koji također šalje pozitivnu poruku o vremenu za odmor: „Mislim da će nam ovo iskustvo koristiti u daljnjem razvoju. (...) Živjelo odmaranje!“ (Svijet riječi 4, 2. dio, 2021: 7) Nastavna jedinica u okviru koje se obrađuje tekst završava „izazovom“: „Napiši prijedlog kako bi izgledalo odmaranje u istraživačke svrhe. Povežite svoje ideje u MALI PRIRUČNIK ZA VELIKO ODMARANJE.“ (Svijet riječi 4, 2. dio, 2021: 9) Iz navedenih je primjera vidljivo kako sadržaj analiziranih udžbenika ne prikazuje odmor kao negativan oblik „trošenja“ vremena, već kao pozitivnu aktivnost i potrebu svake osobe.

Segment kurikularne ideologije neoliberalizma koji Apple izričito kritizira je reklamiranje proizvoda u školama. Navodi specifičan primjer velikog broja osnovnih i srednjih škola koje posluju s komercijalnim televizijskim obavijesnim programom Channel One čime učenike stavljaju u položaj prisiljene publike korporacijama koje reklamiraju svoje proizvode. (Apple, 2004: 156) Tijekom analize udžbenika nije uočen takav tip sadržaja. U udžbenicima se spominju neke tvrtke i proizvodi, ali na informativnoj razini, primjerice Podravka i Ledo (Istražujemo naš svijet 4, 2021: 61) koje su spomenute u kontekstu hrvatskog gospodarstva, ili su priložene fotografije dječjih časopisa, enciklopedija itd. kao primjeri u nastavnim jedinicama Hrvatskog jezika koje se bave tim vrstama književnih djela. S obzirom da se nigdje ne navode informacije poput

cijene ili načina/mjesta na kojima se neki proizvod može kupiti, jasno je da se radi o primjerima, a ne reklamiranju tvrtki i proizvoda. Temom reklame bave se nastavne jedinice Hrvatskog jezika za prvi i drugi razred, a osim osnovnih informacija o reklamama uključuju zadatke izrade reklame za učenike. Osim što takvi zadaci pobuđuju i razvijaju kreativnost učenika, u konkretnim se primjerima od učenika traži da reklamiraju pozitivne ideje poput zdrave prehrane i ekologije. Neke jedinice čak uključuju pitanja za razmišljanje koja kod učenika mogu potaknuti kritičko promišljanje reklame:

„Vjeruješ li da reklame prikazuju samo istinu o proizvodima?“

„Koji se proizvodi najviše reklamiraju u dječjem časopisu?“

(Škrinjica slova i riječi 1, 2. dio, 2023: 138-139)

„Što ti se u reklamama ne sviđa?“

(Škrinjica slova i riječi 2, 2. dio, 2023: 115)

Može se izvesti zaključak da sadržaji analiziranih udžbenika koji se bave reklamom ne samo da ne odražavaju stavove neoliberalne kurikularne ideologije, nego im se čak i protive kroz poticanje kritičkog mišljenja učenika spram oglašavanja i istinitosti reklama.

6.2. Neokonzervativizam

Kurikularna ideologija neokonzervativizma (Apple, 2006: 39) u analiziranim je udžbenicima identificirana kroz sljedeće teme: tradicionalni odgoj, Domovinski rat, hrvatski branitelji, državni blagdan, reprezentacija Drugog.

Neokonzervativni pogled na odgoj je tradicionalan, od djeteta se očekuje da bespogovorno sluša odraslog, a fizička kazna kao odgojna metoda ne smatra se neprimjerenom kao u modernom viđenju odgoja. Time se bavi nastavna jedinica „Zašto mene svi odgajaju“ iz udžbenika Hrvatskog jezika za četvrti razred koja odskače od ostalog sadržaja tekstem koji prenosi, kao i načinom na koji se on analizira.

„Navečer sam, skriven iza zgradu, slušao kako Markov tata odgaja mog prijatelja. Tako ga je odgajao da se Markov plač čuo tri ulice uokolo, a sutradan je bio pun masnica. (...)

Odgajati, dakle, znači tući. Odgojiti je ljepši izraz za isprebijati. (...) Zašto djecu tuku kad nešto skrivaju, a odrasle ne?“

(Trag u priči 4, 2. dio, 2023: 147-148)

Kratka priča Zlatka Krilića ne šalje pozitivnu poruku o fizičkom kažnjavanju, čak izaziva suosjećanje sa žrtvama takvog oblika nasilja i eksplicitno mu se protivi:

„Naravno da je batina izašla iz raja. Jer, da je tamo ostala, to više ne bi bio raj.“

(Trag u priči 4, 2. dio, 2023: 148)

Međutim, analiza priče na način na koji ju udžbenik predviđa ne uključuje kritiku fizičkog kažnjavanja, pitanja su postavljena neutralno što šalje poruku da se o etičnosti i primjerenosti takvog tipa odgoja treba raspravljati. Primjerice,

„Objasni značenje rečenice: *Batina je izašla iz raja.*“

„Razgovarajte u paru o tome pomažu li batine u odgoju djece.“

(Trag u priči 4, 2. dio, 2023: 149)

Jedini element navedene nastavne jedinice koji iskazuje netrpeljivost spram nasilja spada u rubriku „Znaš li?“, a informira učenike o Međunarodnom danu nedužne djece – žrtava agresije koji se obilježava 4. lipnja. Iako se naglašava važnost zaštite dječjih prava i borbe protiv nasilja nad djecom, nema izričitog protivljenja fizičkom kažnjavanju djeteta.

Neokonzervativna kurikularna ideologija uključuje također usmjerenost na prošlost te patriotizam, karakteristike za koje se očekuje da će prožimati nastavne jedinice koje obrađuju temu samostalnosti Republike Hrvatske i Domovinskog rata. Patriotski osjećaji iskazani su i kroz nastavne jedinice predviđene za obrađivanje oko Dana državnosti, ali se domoljublje kroz njih prenosi u pozitivnom svijetlu te promiču toleranciju prema drugim narodima, naprimjer:

„Što znači riječ *susjed*? (...) Objasni zašto je važno imati dobre odnose sa susjedima.“

(Priroda, društvo i ja, 2023: 120)

Domovinski rat tema je koja se u nastavnim jedinicama analiziranih udžbenika obrađuje s izrazitim razlikama u tonu i načinu na koji su informacije predstavljene. Analizirana izdanja udžbenika Prirode i društva za četvrti razred preklapaju se u viđenju Domovinskog rata kao obrambenog rata koji je rezultirao samostalnošću i neovisnošću

Republike Hrvatske. Nastavne jedinice uključuju zadatke istraživanja o Domovinskom ratu, braniteljima i načinima obilježavanja Dana sjećanja na žrtve Domovinskog rata i Dana sjećanja na žrtvu Vukovara i Škabrnje. Ipak, dok jedan udžbenik toj temi pristupa na neutralan i objektivan način:

„Put do samostalnosti bio je težak jer ga je pratio četverogodišnji **Domovinski rat** u kojem se Hrvatska branila od agresije (napada na zemlju). (...) Agresiju na Hrvatsku su **1991.** godine izvršile Srbija i Crna Gora uz pomoć jugoslavenske vojske, te dijela srpskog stanovništva u Hrvatskoj.“

(Istražujemo naš svijet 4, 2021: 158)

... u drugom je udžbeniku ton komunikacije istih informacija oštrij. U potpoglavlju pod naslovom „HRVATSKA JE NAPADNUTA“ nalazi se sljedeći tekst:

„U Hrvatskoj je 1990. živjelo više nacionalnih manjina. Dio srpske manjine podigao je buni protiv Hrvatske. Neka su područja željeli odvojiti i priključiti Srbiji. U tome su im pomagale Srbija i Crna Gora te jugoslavenska vojska, koja je napala Hrvatsku.“

(Priroda, društvo i ja 4, 2021: 81)

Iako se navode činjenične informacije, korištena terminologija šalje poruku na osobnijoj razini od prethodnog primjera, a u ovoj su nastavnoj jedinici uključene i informacije koje druga izdanja udžbenika ne sadrže, a koje mogu utjecati na sliku Domovinskog rata koju učenici internaliziraju, poput:

„O ranjenicima su se tijekom borbi brinuli liječnici i medicinsko osoblje. Tako su i oni sami bili izloženi velikoj opasnosti, baš kao i novinari, fotografi i snimatelji, koji su izvještavali s bojišta. U srpskim bombardiranjima tijekom rata poginulo je i mnogo djece, najviše u Slavenskom Brodu.“

(Priroda, društvo i ja 4, 2021: 81)

Ista nastavna jedinica sadrži zadatak koji odražava prethodno opisane kvalitete:

„Istraži je li u tvom mjestu stanovanja ili tvojoj bližjoj okolini poginuo neki branitelj. Napiši što si saznao/saznala.“

(Priroda, društvo i ja 4, 2021: 82)

Treći analizirani udžbenik Prirode i društva za četvrti razred sadrži najmanje sadržaja o Domovinskom ratu, a započinje vizualnim prikazom riječi „domovina“ na različitim jezicima, čime se gradi ozračje multikulturalnosti i tolerancije prema pripadnicima drugih nacija. Informacije o Domovinskom ratu reducirane su u odnosu na druga dva udžbenika, a preostali prostor popunjen je zadacima o hrvatskim gradovima,

snalaženju u vremenu... Domovinski rat prikazan je kao jedan od važnih događaja u razvoju Republike Hrvatske, uz Prvi i Drugi svjetski rat te ulazak u Europsku uniju.

Kao glavni simbol žrtve naroda i razaranja u Domovinskom ratu, Vukovar predstavlja inspiraciju za književna djela koja se mogu pronaći u udžbenicima Hrvatskog jezika. Neka od njih sadržana su u zbirci dječjih radova „Osmijeh za grad“, a u nastavne jedinice uvrštena u sklopu obilježavanja Dana sjećanja na žrtve Domovinskog rata i Dana sjećanja na žrtvu Vukovara i Škabrnje. Sukladno temi kojom se bave, tekstovi prenose žalosno i sumorno raspoloženje, ali je u njima kao interesantno obilježje uočen optimizam. Sadrže opise Vukovara pod opsadom:

„Od lijepog se i mirnog grada pretvorio u ruševine. Ptice su prestale cvrkutati, djeca su se prestala smijati i igrati, a mladi više nisu šetali trgom zagrljeni. (...) Puno ljudi je mučeno i ubijeno. Neki su odvedeni u logore. Mnogi ljudi bili su protjerani sa svojih ognjišta. Mala djeca plakala su za svojim kućama, ulicama i prijateljima.“

(Svijet riječi 4, 1. dio, 2021: 66)

„Baka je uvijek tužna kad se na televiziji prikazuju filmovi o Vukovaru. Prisjeća se svojih prijatelja koji su poginuli.“

(Trag u priči 3, 1. dio, 2023: 77)

Ali nakon takvih opisa slijede umirujuće slike Vukovara danas i optimističan pogled na budućnost:

„Ljudi su svojim vještim rukama ponovno gradili i podizali grad iz pepela. Obnovljene su mnoge zgrade, škole, vrtići, ceste. (...) Sada mogu reći da je Vukovar opet lijep grad.“

(Svijet riječi 4, 1. dio, 2021: 66)

„Iz majčinog krika sloboda se rađa

I uskoro bijela zaplovit će lađa

Do sunca

Iz krvi i bola niknut će cvijeće“

(Svijet riječi 3, 1. dio, 2020: 64)

„Vukovarci su se polako vraćali u svoj grad i Vukovar je sad u puno boljem stanju. Djeca se bezbrižno igraju. I Vodotoranj će biti obnovljen. Izgrađeno je puno kuća, prodavaonica, fontana i parkova. Sada je moj djed puno sretniji, a i ja sam sretna.“

(Trag u priči 3, 1. dio, 2023: 77)

Optimističnoj slici grada Vukovara pridruženi su i zadaci koji šalju poruku mira.

„Istraži i napiši što predstavlja bijela golubica.“

(Trag u priči 3, 1. dio, 2023: 78)

„Zamisli kakav bi bio grad pun sretnih ljudi. Razgovarajte o njemu.“

(Trag u priči 3, 1. dio, 2023: 79)

Takav prikaz protivi se neokonzervativnoj usmjerenosti na prošlost, potiče učenike na kritiku rata (a ne aktera koji su u rat uključeni) i usmjerava ih prema toleranciji i optimističnom stavu prema budućnosti.

Tolerancija različitosti u značajnoj je mjeri zastupljena u sadržaju analiziranih udžbenika, što je još jedan primjer protivljenja neokonzervativnoj kurikularnoj ideologiji, stoga su takvi sadržaji tijekom analize kodirani pod nazivom Rerezentacija Drugog. Zagovaranje tolerancije prožima brojne nastavne jedinice koje se bave različitim temama, ali je najočitije u obrađivanju teme nacionalnih (i religijskih) manjina.

Spomenuti sadržaj identificiran je u udžbenicima za sva četiri razreda osnovne škole, u oba školska predmeta koji su promatrani. Sadržaj tog tipa za učenike prvog razreda jednostavan je, ali odašilje jasnu poruku:

„Ljudi su slični, ali se međusobno razlikuju (...) prema izgledu i interesima. Svaki je čovjek jedinstven i vrijedan. Različitosti nas obogaćuju.“

„Svako je dijete jedinstveno. Sva djeca trebaju imati jednaka prava.“

(Istražujemo naš svijet 1, 2023: 66-67)

U udžbenicima za treći razred sadržana je ista poruka, ali više elaborirana, a postoje i primjeri reprezentacije običaja u različitim kulturama, kao i reprezentacije osoba s teškoćama u razvoju.

„Ljudi se međusobno razlikuju po mnogočemu, što predstavlja veliko bogatstvo svijeta u kojemu živimo. Kada nešto ili nekoga ne razumiješ, nauči više o tome. Budi otvoren/otvorena prema različitostima. Pokušaj pronaći dobro u svim tim različitostima, i to poštuj.“

(Zlatna vrata 3, 2. dio, 2021: 7)

Udžbenik Hrvatskog jezika za treći razred opisuje proslavu Nove godine u različitim kulturama – judaizmu, hinduizmu, kineskoj kulturi. Udžbenik Prirode i društva za treći razred pokazuje primjere djece s teškoćama u razvoju (prikazana je paraplegija, Downov sindrom, sljepoća/slabovidnost, gluhoća; u više nastavnih jedinica spominje se znakovni jezik, a u nekima je prikazana i abeceda znakovnog jezika). Pridružena im je

poruka „Različitosti treba poštivati i uvažavati!“ (Priroda, društvo i ja 3, 2022: 63)
Vizualnim prikazom u istoj nastavnoj jedinici reprezentirane su različite rase i kulture, a u diskurs o toleranciji uključuje se i izbjeglištvo:

Slika 1. Reprezentacija Drugog (Priroda, društvo i ja 3, 2022: 64)

Udžbenici Prirode i društva za četvrti razred sadrže nastavnu jedinicu koja obrađuje temu stanovništva Republike Hrvatske. Te su nastavne jedinice uključene u raspravu o toleranciji i reprezentaciji Drugog jer se u njima nalaze sadržaji o nacionalnim i religijskim manjinama. Iako svi udžbenici sadrže slične informacije o, ponovno je primijećena razlika u načinu na koji su one prezentirane učenicima.

Udžbenik za koji je procijenjeno da najnepristranije sažima sadržaj o nacionalnim i religijskim manjinama navodi:

„U našoj domovini žive i pripadnici drugih naroda, ali njih je znatno manje. Republika Hrvatska je, prema tome, država hrvatskog naroda, ali i država pripadnika **nacionalnih manjina** (...) Hrvati i pripadnici nacionalnih manjina imaju jednaka prava. Pripadnici nacionalnih manjina mogu se služiti svojim jezikom i pismom i imaju pravo njegovati svoju kulturu i običaje.“

(Istražujemo naš svijet 4, 2021: 42)

U tu je jedinicu uključena i problematika iseljavanja stanovništva. Među religijskim manjinama spomenute su pravoslavna vjera, islam, protestantizam, judaizam te ateizam i agnosticizam.

Jedan se udžbenik posebno istaknuo zastupanjem tolerancije pri obrađivanju teme stanovništva i manjina. Nastavna jedinica koja u drugim udžbenicima nosi ime „Stanovništvo Republike Hrvatske“ u ovom je udžbeniku nazvana „Moja Domovina“, a počinje vizualnim prikazom djece različitih rasa koji se predstavljaju:

„Zovem se Fei Hung. Rođen sam u Zagrebu. Moji roditelji doselili su se iz Kine.“

„Zovem se Mustafa. Živim u Karlovcu. U Hrvatsku sam došao iz Sirije. Hrvatska je sada moja nova domovina.“

„Zovem se Lucija. Živim u Trogiru. Moja obitelj oduvijek živi u Dalmaciji.“

(Pogled u svijet 4, 2. dio, 2022: 18)

Nakon što je takvim uvodom postavljeno multikulturno ozračje, naglasak je stavljen na prava nacionalnih manjina:

„Najbrojniji (većinski) narod u RH jesu Hrvati. Osim njih, u Hrvatskoj žive pripadnici drugih naroda. Njih ima manje, stoga ih zovemo **nacionalne manjine**. (...) **Ustav RH** omogućuje ravnopravnost svim nacionalnim manjinama u Republici Hrvatskoj.“

„Pripadnici nacionalnih manjina njeguju svoju kulturu i narodne običaje te imaju pravo na obrazovanje na svom jeziku i pismu.“

(Pogled u svijet 4, 2. dio, 2022: 18-19)

U nastavnoj su jedinici zatim usporedno spomenuti (i na sličan način opisani) primjeri pripadnika češke manjine koji žive u Hrvatskoj i nacionalne manjine gradišćanskih Hrvata. Pitanja za razmišljanje učenike nadalje potiču na istraživanje iseljavanja Hrvata, čime se može nadograditi pozitivna perspektivna o pripadnicima nacionalnih manjina koji žive u Hrvatskoj. Među religijskim manjinama navode se pravoslavna, islamska i židovska vjera. Osim u uvodu, izbjeglištvo je spomenuto i u zaključnom dijelu:

„Mnogi ljudi širom svijeta moraju napustiti svoje domove i pronaći novu domovinu. Najčešći su razlozi ratovi, siromaštvo, prirodne katastrofe.“

(Pogled u svijet 4, 2. dio: 19)

Posljednja analizirana nastavna jedinica koja se bavi tom temom većinom sadrži iste informacije kao prethodne dvije, ali prilikom komparacije može se primijetiti drugačiji stil izražavanja. Navedene su iste nacionalne i religijske manjine kao u prvoj opisanoj nastavnoj jedinici. Nije propušteno ni sagledavanje njihovih prava, primjerice prava nacionalnih manjina na „upotrebu svog jezika i pisma u mjestima gdje žive u većem

broju“ (Priroda, društvo i ja 4, 2021: 15) i prava religijskih manjina na neradne blagdane. Premda su navedena neka prava manjina, sadržaj nijednom ne šalje izravnu poruku tolerancije i ravnopravnosti, ali je eksplicirano sljedeće:

„Bez obzira na različitosti, sve **nacionalne manjine** koje žive u Hrvatskoj trebaju poštovati svoju domovinu Republiku Hrvatsku i živjeti u skladu sa zakonima koji vrijede u Hrvatskoj.“

(Priroda, društvo i ja 4, 2021: 15)

Situiranje takvog navoda u nastavnu temu nacionalnih i religijskih manjina čini se redundantnim, ako se usporedno ne poručuje učeniku pripadniku hrvatske nacionalnosti da treba poštivati pripadnike nacionalnih manjina.

6.3. Autoritarni populizam

Kurikularna ideologija autoritarnog populizma (Apple, 2006: 44) u analiziranim je udžbenicima identificirana kroz sljedeće teme: tradicionalne rodne uloge, prikaz jednoroditeljske obitelji, posvojenje, katolički blagdan, odnos države i Crkve.

Uvjerljivo najzastupljeniji kod u analizi označava sadržaj vezan za tradicionalne rodne uloge. Dok su sve druge karakteristike kurikularnih ideologija identificirane u znatno manjoj mjeri nego što se prije početka analize očekivalo, tradicionalna perspektiva na rod i rodne uloge značajno je zastupljena u analiziranim udžbenicima. Iako velikim dijelom na suptilan i neizravan način, tradicionalno viđenje rodnih uloga prožima tekstove o očevima i majkama, vizualne prikaze djelatnosti ljudi, bavljenja sportom... U nastavku slijede primjeri vizualnih sadržaja.

Slika 2. Tradicionalne rodne uloge (Priroda, društvo i ja 4, 2021: 91)

Slika 3. Tradicionalne rodne uloge (Priroda, društvo i ja 3, 2022: 69)

Slika 4. Tradicionalne rodne uloge (Priroda, društvo i ja 2, 2023: 115)

Osim čestih razlika u prikazima dječaka i djevojčica/učenika i učenica, u kojima su dječaci obično fizički aktivni, nestašni, teže se nose s učenjem, a djevojčice su vrijedne i dobre učenice, te prikaza rodne nejednakosti u djelatnostima ljudi, najviše je sadržaja rodne neravnopravnosti uočeno u tekstovima koji se bave roditeljstvom. Iako, zbog povijesti neravnopravnosti rodova tijekom koje je uvijek potlačena bila žena, rasprave o tom problemu najčešće sagledavaju žensku perspektivu, treba u obzir uzeti obje strane, jer kako se na učenicu negativno odražava usvajanje sadržaja u kojem je žensko prikazano kao pasivno, vezano za obiteljski dom, tako i na učenika negativno djeluju sadržaji u kojima se muško opisuje kao snažno, aktivno, ali emotivno hladno. Primjerice:

„Tata se, muški, ne raznježi lako,

al' s ponosom kaže:

- Bravo, sokole, samo nastavi tako!“

(Zlatna vrata 3, 2. dio, 2021: 108)

Nesudjelovanje očeva u odgoju djece implicirano je pitanjem za razmišljanje u nastavnoj jedinici predviđenoj za obrađivanje oko Dana očeva:

„Misliš li da očevi u današnje vrijeme imaju dovoljno vremena za svoju djecu?“

(Zlatna vrata 4, 2021: 223)

Slična poruka može se iščitati i iz zadatka iz udžbenika Prirode i društva za drugi razred, u kojem tata priprema veliko iznenađenje za obitelj – kuhanje večere. (Pogled u svijet 2, 1. dio, 2023: 90) Nasuprot tome, majčina je uloga u pričama predstavljena kao glavne skrbnice za sve članove obitelji, koja samo u iznimnim slučajevima pronalazi vrijeme za odmor. U dva je udžbenika Hrvatskog jezika uvrštena pjesma Enesa Kiševića naziva „Kako se može štedjeti mama“. Mama se, prema toj pjesmi, štedi tako da dijete samo sprema igračke, samo se češlja i umiva, čuva odjeću od prljanja... U tekstu „Majčin dan“ autorice Željke Horvat-Vukelje sinovi nemaju novaca da majci kupe poklon, pa umjesto toga čiste kuću – usisavaju, čiste tepihe i podove, brišu prašinu, a tata pere prozore. Kad se majka vratila s posla, „sjala je kao sunce.“ (Trag u priči 2, 2. dio, 2023: 88) Takvim se primjerima perpetuira očekivanje od žene ili majke da na sebe preuzme glavnu kućanskih poslova, kao i skrbi za sve članove kućanstva, dok samo u rijetkim prilikama prima pomoć svojih ukućana i na njoj treba biti izrazito zahvalna.

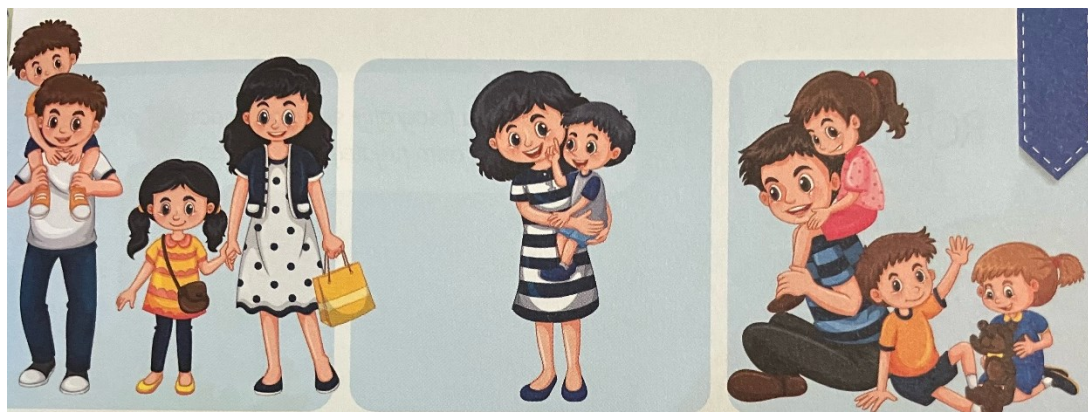
U kontrastu s prethodnim primjerima, postoje i prikazi rodne ravnopravnosti.

Slika 5. Rodna ravnopravnost u kućanskim poslovima (Istražujemo naš svijet 1, 2023: 53)

Obiteljska struktura u gotovo svim je prikazima – kako tekstualnim, tako i vizualnim – sazdana od muškarca i žene, to jest, oca i majke, njihove djece te ponekad i

drugih članova uže i šire obitelji, na način koji odgovara konstrukciji standardne nuklearne obitelji - obitelji s majkom i ocem u monogamnoj vezi koji zajedno žive i odgajaju djecu, koja se u hrvatskom društvu intenzivno promiče. (Kušević, 2017: 309) U udžbenicima koji su analizirali nijednim primjerom nisu zastupljene obitelji istospolnih roditelja, ali treba spomenuti da se povremeno pojavljuju prikazi jednoroditeljskih i udomiteljskih obitelji, npr.:

Slika 6. Prikaz jednoroditeljskih obitelji (Priroda, društvo i ja 2, 2023: 57)

„Netko bi se možda čudio zašto je to dječaku toliko važno. Naime, on je posvojeno dijete. (...) ponekad se bojao da ga roditelji, zbog toga što on njima nije *pravi*, ne vrata u dom. Sada se više ne boji. Slučajan primjer jednog mačića naveo ga je da i na svoje posvojenje gleda drugim očima.“

(Škrinjica slova i riječi 2, 1. dio, 2023: 38)

Također, te se dvije skupine u udžbenicima zastupaju i u nastavnim jedinicama u kojima se obilježavaju, primjerice, Majčin ili Dan očeva, u pitanjima za razmišljanje koja su formulirana inkluzivno:

„Koliko dobro poznaješ svoje roditelje ili udomitelje?“

(Škrinjica slova i riječi 2, 2. dio, 2023: 125)

„Kako pomažeš svojim roditeljima ili kojoj drugoj dragoj osobi?“

(Svijet riječi 3, 2. dio, 2020: 53)

Tema za koju se prije analize očekivalo da će najsnažnije odražavati stavove autoritarnog populizma, katolički blagdani, uvrštena je u sve analizirane udžbenike, ali je u gotovo svakoj nastavnoj jedinici obrađena na način koji odražava sekularnost, a blagdani poput Božića, Uskrsa i sl. obilježavaju se tako da ne isključuju pripadnike drugih

religija. Jedini uočeni primjer u kojem se država veže uz religiju jest pjesma Drage Britvića „Bože, čuvaj Hrvatsku!“ u udžbeniku Hrvatskog jezika za četvrti razred.

„Bože, čuvaj Hrvatsku,
moj dragi dom,
ljude koji blaguju
pri oltaru Tvom!
Nek se sliju molitve
sve u jedan glas!
Čuvaj ovo sveto tlo,
blagoslovi nas!“

(Trag u priči 4, 1. dio, 2023: 166)

Iako se pjesma suprotstavlja sekularnosti, što je odlika kurikularne ideologije autoritarnog populizma, iz nje, kao ni iz njene analize u udžbeniku ne može se iščitati negativan stav, primjerice, spram drugih religija ili agnosticizma/ateizma pa se može interpretirati kao prikaz povezanosti hrvatske kulture s katolicizmom, što je povijesna činjenica i nema razloga zašto ne bi bila predstavljena u udžbeniku.

Obilježavanje katoličkih svetkovina u analiziranim udžbenicima većinom se vrši čitanjem pjesama i priča koje sadrže simbole blagdana, ali u manjoj mjeri vjerske, a u većoj svjetovne – primjerice, za Božić se čitaju priče i pjesme o Djedu Božićnjaku, božićnoj jelki, darivanju i blagdanskome ugođaju, a za Uskrs su teme tekstova pisanice, zečevi, pilići i slično. O katoličkim svetkovinama učenici usvajaju osnovne informacije – kad se slave, što se obilježava, kakvi su običaji vezani uz te blagdane itd., ali se zadržavaju na razini informiranja, ne prenose religijska uvjerenja. Samo su u rijetkim primjerima religijska vjerovanja prikazana kao činjenice:

„Datum Božića ne odgovara stvarnomu Isusovu rođendanu, jer on nije poznat. (...) Te pojedinosti o svemu tome i nisu toliko bitne. Odlučujuće je ono što kaže Sveto pismo: „Ali kada dođe punina vremena, posla Bog svoga Sina, rođena od žene.“

(Trag u priči 4, 1. dio, 2023: 136)

Primijećeni su brojni primjeri pitanja za analizu u nastavnim jedinicama koje obrađuju teme katoličkih svetkovina, kojima se u razgovor uključuje i učenike koji nisu pripadnici katoličke vjeroispovijesti.

„Ako se u tvom domu ne ukrašava drvce i ako ne slavite Božić, opiši onaj blagdan koji slaviš u svojoj obitelji.“

(Zlatna vrata 4, 2021: 123)

„Kojim se blagdanima ti veseliš? Zašto? (...) Koje blagdane slaviš u svojoj obitelji?“

(Pčelica 1, 1. dio, 2020: 72-73)

6.4. Klasa profesionalaca i menadžera

Kurikularna ideologija klase profesionalaca i menadžera (Apple, 2005: 285-286) u analiziranim je udžbenicima identificirana kroz sljedeće teme: ocjenjivanje, planiranje i organizacija vlastitog vremena. Kao što je očekivano, za ovu kategoriju nije pronađen sadržaj koji se direktno poklapa s kurikularnom ideologijom, jer klasa profesionalaca i menadžera ni ne zastupa samo jednu ideološku orijentaciju. Ipak, tijekom analize istaknule su se dvije teme koje se mogu povezati s funkcijom klase profesionalaca i menadžera, usmjerene na produktivnost, efikasnost, odgovornost i mjerljivost rezultata.

U udžbeniku Hrvatskog jezika za drugi razred nalazi se tekst Ocjene autorice Sanje Pilić. Glavni lik opisuje iskustvo s kojim se vjerojatno može identificirati velik broj učenika kojima je sadržaj namijenjen:

„Stalno me ocjenjuju. Ne mogu to izdržati. Jedva čekam kraj školske godine. (...) Ja volim ocjenu dobar, ali svi oko mene smatraju da mogu biti vrlo dobar i odličan učenik. I onda se trudim. Raspadam se od učenja.“

(Trag u priči 2, 2. dio, 2023: 32)

U nastavnoj jedinici je nažalost propuštena prilika otvaranja rasprave o temi koja je svim učenicima jako bliska, a velikom broju predstavlja i velik izvor stresa – lošija ocjena od očekivane jedan je od najčešćih stresora kod djece školske dobi. (Stojčević i Rijavec, 2008: 327) Analiza teksta svedena je na pitanja o razumijevanju pročitanog teksta te gramatici hrvatskog jezika. Kao jedna od rijetkih nastavnih jedinica koja se bavi tom tematikom mogla je, putem barem jednog pitanja za raspravu kojim se kritički promišlja ocjenjivanje, poslužiti kao prostor učenicima da izraze i preispitaju osobno iskustvo.

Još jedan primjer teksta koji se bavi ocjenjivanjem pronađen je u udžbeniku Hrvatskog jezika za četvrti razred. Autor Pajo Kanižaj piše:

„Zbog „dvojke“ u isto vrijeme jedan učenik može plakati najozbiljnije, a drugi od sreće. Iako moramo priznati da i samo ocjenjivanje najčešće zaslužuje *drugi red*.“

(Trag u priči 4, 2. dio, 2023: 152)

Te su dvije rečenice u analizi teksta preformulirane u pitanja za razmišljanje. Za razliku od prvog primjera, sadržaj ove nastavne jedinice učenika potiče na refleksiju i izražavanje stavova, ne samo kroz spomenuta pitanja, nego i kroz zadatke interpretacije fraza prenesenog značenja i poslovice. Zanimljiv je i zadatak: „Napiši popis potrebnih znanja koja možeš steći tijekom školovanja. Samostalno procijeni svoju uspješnost u tome.“ (Trag u priči 4, 1. dio, 2023: 153) Dok se u prethodno opisanom primjeru zadaci osvrću na sam tekst te se od učenika očekuje da odgovori na određen način, u ovoj su nastavnoj jedinici pitanja za razmišljanje otvorena i ne iziskuju samo jedan točan odgovor.

Usmjerenost na odgovornost, produktivnost i efikasnost odlika je klase profesionalaca i menadžera. U udžbenicima za treći i četvrti razred sadržane su nastavne jedinice koje se bave organizacijom i planiranjem vlastitog vremena. Osim informacija o planiranju vremena, obično sadrže zadatke izrade dnevnih ili tjednih planova. Uloga takvih nastavnih jedinica u kurikulumu pozitivna je jer kod učenika razvija odgovornost i svijest o važnosti organizacije, ali i zbog toga što velik dio sadržaja koji se bave tom tematikom prenosi poruku da organizacija vremena i obaveza rezultira većim obujmom slobodnog vremena, na primjer:

„Ako na vrijeme izvršiš sve planirane obveze, imat ćeš više slobodnog vremena.“

(Istražujemo naš svijet 4, 2021: 134)

„Isplaniraj vrijeme za odmor. Kada si odmoran/odmorna učinkovitije ćeš obavljati zadatke.“

(Istražujemo naš svijet 4, 2021: 136)

„Planiranje učenja donosi više slobodnog vremena, osjećaja uspjeha i zadovoljstva.“

(Priroda društvo i ja 4, 2021: 110)

7. Rasprava

Kao što je spomenuto u uvodu poglavlja o rezultatima istraživanja, nakon provođenja analize nadopunjen je tablični prikaz analitičkog okvira istraživanja. Oslanjajući se na teoriju konzervativne modernizacije (Apple, 2006: 31-44), analitički je okvir inicijalno uključivao karakteristike i teme sadržaja koje su u skladu s kurikularnim ideologijama koje autor navodi, a za koje se očekivalo da bi se mogle identificirati u sadržaju analizirane građe. Tablično prikazan analitički okvir je tijekom analize služio kao podsjetnik i orijentir prilikom svrstavanja kodova u četiri kategorije. Kao što je vidljivo iz predočenih rezultata istraživanja, prilikom analiziranja građe uočene su mnoge karakteristike sadržaja koje se suprotstavljaju istraživanim kurikularnim ideologijama. (Apple, 2006: 31-44) Kad je ustanovljeno da brojne nastavne jedinice sadrže karakteristike koje se direktno protive karakteristikama pridanim kurikularnim ideologijama u analitičkom okviru, okvir je nadopunjen na način koji je vidljiv iz Tablice 2. Pod svakom su kurikularnom ideologijom, uz karakteristike pretpostavljene prije provedbe analize, navedene i uočene suprotnosti, tj. karakteristike i teme sadržaja koje se protive toj ideologiji (primjerice, pod neoliberalnu kurikularnu ideologiju svrstavan je sadržaj s temama novca, rada, poduzetnosti, i sl., a tijekom analize uočene su brojne nastavne jedinice koje šalju poruku o važnosti slobodnog vremena, odmora, nematerijalnih vrijednosti).

Tablica 2. Kurikularne ideologije (prema Apple, 2006: 31-44) – nakon provedbe analize

Neoliberalizam	Neokonzervativizam	Autoritarni populizam	Klasa profesionalaca i menadžera
Privatizacija i marketizacija obrazovanja	Usmjerenost na prošlost	Tradicionalne vrijednosti vjere	Mjerljivost rezultata (ocjenjivanje)
Usmjerenost na tržište rada	Tradicionalno (pravo) znanje	Tradicionalno viđenje odnosa u obitelji	Efikasnost, produktivnost Upravljanje, odgovornost

Dominantna ekonomska racionalnost	Tradicionalne vrijednosti i moralnost	Tradicionalne rodne uloge	
Slika učenika kao ljudskog kapitala, potrošača	Patriotizam	Strah od Drugoga (protivljenje	
Naglašena vrijednost novca	multikulturalizmu, izostanak	reprezentacije)	
Poduzetnost	Tradicionalni odgoj		
Konzumerizam			
Naglasak na nematerijalnim vrijednostima	Reprezentacija Drugog	Prikazi jednoroditeljskih i udomiteljskih obitelji	Organizacija i planiranje vremena
Pozitivna perspektiva na vrijeme za odmor	Tolerancija različitosti	Rodna ravnopravnost	
Kritički pogled na reklame			

Neoliberalne vrijednosti u analiziranim udžbenicima uočene su u nastavnim jedinicama o poduzetnosti, u kojima je naglasak stavljen na inovativnosti te suradnji prema zajedničkom cilju (što se protivi neoliberalnom viđenju koje promiče individualizaciju). Slika učenika, tj. pojedinca kao potrošača nije zastupljena u analiziranim udžbenicima. Novac je problematiziran najčešće kroz pitanje štednje, a nastavne jedinice koje se tom temom bave često uključuju poruke važnosti darivanja i doniranja potrebitima. U brojnim se književnim djelima sadržanima u udžbenicima Hrvatskog jezika ističu vrijednosti koje su važnije od materijalnih i novčanih – primjerice, obitelj, prijateljstvo, vrijeme za odmor... Posljednja navedena kategorija tema je u mnogim nastavnim jedinicama u kojima se ponovo odražava protivljenje neoliberalnoj kulturi rada, užurbanosti i gradi u svijesti učenika pozitivnu sliku spram slobodnog

vremena. Još je jedan tip sadržaja koji spada u neoliberalnu kurikularnu ideologiju (Apple, 2006: 31-32) reklamiranje, koje nije primijećeno u analiziranim udžbenicima. U njima se reklami pristupa tek kao vidu medija, tj. širenja informacija, a uključuju kreativne zadatke osmišljanja reklame s pozitivnom porukom, ili čak kritičkog sagledavanja reklame i njenog sadržaja. Neokonzervativne vrijednosti (i one koje se suprotstavljaju toj ideologiji) najčešće su označavane u nastavnim jedinicama koje se bave temom Domovinskog rata. Iako se analizirane nastavne jedinice u dijelovima razlikuju u tonu i korištenoj terminologiji, najvećim dijelom zagovaraju mir i toleranciju, a kritiziraju rat te odražavaju pozitivnu sliku budućnosti ratom razrušenih područja i gradova, posebice Vukovara. Zagovaranje tolerancije i slavljenja različitosti prožima mnoge analizirane nastavne jedinice, a pogotovo se odnosi na one koje se bave nacionalnim i religijskim manjinama, pri čemu je posebno zanimljiva paralela koju jedan primjer (opisan u potpoglavlju 6.2.) čini između nacionalnih manjina koje žive u našoj zemlji te hrvatskog stanovništva iseljenog u druge zemlje. Kroz različite teme reprezentirane su nerijetko, osim nacionalnih i religijskih manjina, osobe s teškoćama u razvoju, kao i različiti narodi i kulture, najčešće kroz običaje i blagdane koje obilježavaju. Postojeće longitudinalne studije prikazivanja nacionalnih manjina u hrvatskim udžbenicima također upućuju na značajan napredak u reprezentaciji manjina, ali upozoravaju na opasnost kolektiviziranja te nedovoljnu zastupljenost mađarske, romske i talijanske nacionalne manjine. (Stjepanović, 2022: 28-29) Vrijednosti sukladne kurikularnoj ideologiji autoritarnog populizma (Apple, 2006: 39) definirane su najčešće u nastavnim jedinicama u kojima su prikazane tradicionalne rodne uloge i tradicionalne obiteljske vrijednosti. Tradicionalne rodne uloge ujedno su i najčešći kod pridodan sadržaju tijekom analize. Sličan nalaz proizlazi i iz istraživanja provedenog nad udžbenicima Engleskog jezika za prvi razred srednje škole: analizom nastavnih materijala engleskoga jezika utvrđena je pristranost pripadnicima muškog roda, kao i perpetuacija rodni stereotipa kroz polarizaciju rodno-specifičnih uloga. (Blažević, 2021: 51) Tradicionalne rodne uloge obično su vidljive u prikazima djelatnosti ljudi, sportova i aktivnosti slobodnog vremena te, najviše, u prikazima uloga u okviru obitelji, pri čemu se otac često prikazuje kao distanciran, isključen iz odgoja i kućanskih poslova, što u cijelosti preuzimaju majke. Sličan je tome jedan od rezultata povijesno-komparativne analize u istraživanju prikaza žene u osnovnoškolskim udžbenicima: iako je u modernim

udžbenicima ustanovljen pozitivan pomak u odnosu na udžbenike iz 1987. i 1997. godine, prikaz žene je u svim analiziranim udžbenicima brojčano manje zastupljen od prikaza muškarca, a žena je obično prikazana u ulogama majke, supruge i kućanice. (Horvat, 2020: 78) Općenito se obitelj prikazuje u hegemonijskoj strukturi heteroseksualnih roditelja s djecom, a nisu reprezentirane nikakve drugačije obiteljske strukture, izuzev, u manjoj mjeri, jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji. Prema istraživanju autora Mlinarević, Peko i Munjiza (2007: 45), u udžbenicima Hrvatskog jezika „potpuna obitelj“ zastupljena je deset puta više u odnosu na „nepotpunu“. Ipak, treba naglasiti kako je u pitanjima za razmišljanje (koja su svojevrsno direktno obraćanje udžbeničkog sadržaja učeniku) formulacija u većini slučajeva inkluzivna za različite obiteljske strukture (primjerice, ako se postavlja pitanje vezano uz odnos s roditeljem, dodaje se alternativa – udomiteljem/nekom dragom osobom ili slično). Kurikularna ideologija klase profesionalaca i menadžera (Apple, 2005: 285-286) nije u značajnoj mjeri zastupljena u analiziranim sadržajima.

Rasprava o rezultatima dobivenim analizom zaključit će se odgovaranjem na istraživačka pitanja postavljena u četvrtom poglavlju rada. Elementi Appleovih kurikularnih ideologija koji su tijekom analize uočeni u građi su sljedeći. Neoliberalna kurikularna ideologija (Apple, 2006: 31-32) prepoznata je u elementima poduzetnosti te slike učenika kao potrošača, a sadržaj koji se kosi s tom ideologijom sadrži elemente vrijednosti nematerijalnog i odmora te kritičkog promišljanja reklamiranja. Kurikularna ideologija neokonzervatizma (Apple, 2006: 39) sadržana je u elementima tradicionalnog odgoja i samostalnosti Republike Hrvatske (Domovinski rat). Reprerzentacija Drugog i zastupanje tolerancije različitosti element je koji se suprotstavlja neokonzervatizmu. Autoritarni populizam (Apple, 2006: 39) prepoznat je u elementima tradicionalnog pogleda na rodne uloge i hegemonijskog prikazivanja obiteljske strukture, a sekularnost obilježavanja katoličkih svetkovina i reprerzentacija jednoroditeljskih i udomiteljskih obitelji proturječni su toj kurikularnoj ideologiji. Posljednja kategorija, klasa profesionalaca i menadžera (Apple, 2005: 285-286) nije zastupljena u udžbenicima u obliku sadržaja protkanog nekom ideologijom, ali je u kontekstu rada raspravljena kroz teme ocjenjivanja te organizacije i planiranja vlastitog vremena.

Zamijećena je dosljednost u označavanju nastavnih jedinica koje se bave istim ili sličnim sadržajem, u analizi su se smještale pod istu kurikularnu ideologiju, a većinom su organizirane i pod istim kodovima. Primjeri su nastavne jedinice koje obrađuju borbu za samostalnost Republike Hrvatske i one kojima se obilježavaju katoličke svetkovine. Neki su kodovi, pak, označili brojne različite nastavne jedinice pa se čini da prožimaju kompletan sadržaj udžbenika, primjerice tradicionalne rodne uloge, koje se daju iščitati iz sadržaja vezanog za obitelj, za djelatnost ljudi, za obilježavanje Dana očeva i Majčinog dana, za sportove itd. Nije uočena dominacija neke od kurikularnih ideologija (Apple, 2006: 31-44), niti konzistentne razlike ili sličnosti u izdanjima pojedinih nakladnika, ali su zamijećeni obrasci pojavljivanja tema (primjerice najzastupljenijih tradicionalnih rodnih uloga, zatim promicanja tolerancije i reprezentacije različitosti, isticanja nematerijalnih vrijednosti itd.) kroz različite nastavne jedinice u udžbenicima za oba predmeta i sve razrede uključene u analizu.

Uočen je obrazac porasta količine sadržaja koji je označen u skladu s kurikularnim ideologijama analitičkog okvira uspoređan s porastom obrazovnih razina. S obzirom na to da kvantitativna analiza nije bila cilj ovog istraživanja, neće biti izneseni podaci o broju označenih nastavnih jedinica u različitim razredima, ali iz analize je vidljivo da je većina takvog sadržaja uočena u sadržaju za više razrede, iako su primjeri pronađeni i u sadržaju za prvi ili drugi razred. Takav je ishod logičan i s obzirom na velike razlike u opsegu i kompleksnosti sadržaja za različite razrede koje proizlaze iz prilagodbe udžbenika dobi učenika za koje su namijenjeni.

8. Zaključak

U zaključnom dijelu istraživanja valja navesti zamijećena ograničenja - istraživanje je prvenstveno ograničeno u uzorku, koji obuhvaća udžbenike za dva školska predmeta za niže razrede osnovne škole. Osim što u analizu nisu uključeni ostali školski predmeti, za navedene su predmete analizirana po tri izdanja udžbenika za koja se ustanovilo da su najčešće korištena u hrvatskim školama. Ekstenzivno istraživanje ideologije u sadržaju udžbenika za određenu razinu obrazovanja trebalo bi obuhvaćati sav sadržaj koji se učenicima nudi, što uključuje udžbenička izdanja odobrena od strane

Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih za sve školske predmete koje učenici pohađaju. Istraživanje bi valjalo provesti i na višim obrazovnim razinama, pogotovo u razredima srednje škole u kojima bi se mogli naći brojniji primjeri. Ograničenje istraživanja proizlazi i iz korištenja odabranog analitičkog okvira, čime su iz analize isključene neke ideološke karakteristike koje ne spadaju u kurikularne ideologije konzervativne modernizacije. (Apple, 2006: 31-44)

Provedena kritička analiza sadržaja udžbenika Hrvatskog jezika i Prirode i društva za niže razrede osnovne škole pružila je uvid u ideološki karakter sadržaja, pomoću analitičkog okvira teorije konzervativne modernizacije autora Michaela W. Applea. (2006) Obujam sadržaja označenog kao sukladnog nekoj kurikularnoj ideologiji znatno je manji nego li se očekivalo prije provođenja analize. Najviše je elemenata kurikularnih ideologija obrađenih u radu označeno pod temom tradicionalnih rodnih uloga. Taj je tip sadržaja na eksplicitne i implicitne načine uočen u brojnim nastavnim jedinicama koje obrađuju različite teme. Osim što je najviše zastupljen, spada među nalaze sa štetnijim posljedicama po učenike jer perpetuira ideje koje spadaju u prošlost, ali i dalje oblikuju našu sadašnjost, zbog čega takav sadržaj u čim većoj mjeri treba biti izbačen iz odobrenih školskih udžbenika te zamijenjen sadržajem koji slama predrasude te promiče rodnu jednakost. Tradicionalna slika rodnih uloga ne utječe negativno samo na učenice, već i na učenike koji kroz razne sadržaje usvajaju sliku muškog kao hladnog, distanciranog, usmjerenog na posao i nezainteresiranog za obitelj. Tradicionalna slika obitelji vidljiva je u izostanku reprezentacije različitih obiteljskih struktura, izuzev (u manjoj mjeri) jednoroditeljskih i udomiteljskih obitelji. U udžbenike je važno uključiti reprezentaciju nehegemonijskih obiteljskih struktura kako bi se svi učenici osjećali uključenima, te mogli poistovjetiti sa sadržajem čime će i usvajanje gradiva biti prirodnije. U analizi su prikazani još neki problematični elementi, poput tradicionalnog odgoja i fizičkog kažnjavanja ili slike djeteta kao potrošača kojem je materijalno na prvom mjestu, ali su takvi momenti u manjini naspram brojnih pozitivnih elemenata ustanovljenih analizom (primjerice, velik dio analiziranog sadržaja šalje poruku mira, tolerancije i ljepote različitosti). Sadržaj koji se smatra problematičnim ne mora nužno biti izbačen iz udžbenika, ali ga trebaju pratiti pitanja za razmišljanje koja upućuju učenika na kritičko sagledavanje onog što je u sadržaju prezentirano. U nastavnim jedinicama koje obrađuju put Republike Hrvatske do neovisnosti i samostalnosti očekivao se pronaći značajan broj

elemenata koji odražavaju neokonzervativnu kurikularnu ideologiju (Apple, 2006: 39), ali su u analizi umjesto toga pronađene brojne poruke mira, kritike ratovanja (a ne aktera ratova) i optimistične slike budućnosti. U brojnim su nastavnim jedinicama vizualnim i tekstualnim sadržajem zastupljene različite kulture, rase, vjeroispovijesti i životna iskustva, a često se problematizira i izbjeglištvo. Isticana je važnost tolerancije nacionalnih manjina s kojima dijelimo domovinu te općenite različitosti koja je u udžbenicima prikladno predstavljena kao bogatstvo našeg društva.

Tijekom provođenja analize i iščitavanja udžbenika uočeni su brojni elementi koji prožimaju njihov sadržaj kroz različite nastavne jedinice – nisu spadali u analitički okvir ovog rada pa nisu analizirani i raspravljani, ali bi mogli predstavljati interesantnu podlogu za buduća istraživanja. Neki od njih su: ekologija, kritičko korištenje medija i kritički stav prema korištenju tehnologije od strane djece, dječja prava, humanitarnost i volontiranje... S obzirom da je ovo istraživanje ograničeno na dva školska predmeta, analizu ideologije u udžbenicima valjalo bi proširiti i na druge školske predmete, kao i obrazovne razine, a komparacija može biti provedena i prema kriteriju nakladnika koji izdaju pojedina izdanja. Osim toga, u daljnja bi istraživanja zanimljivo bilo uključiti i lektirna djela te igrane i animirane filmove na koje neke nastavne jedinice analiziranih udžbenika upućuju učenike, jer iako nisu dijelom samih udžbenika, sastavni su dio kurikuluma, ali i znanja, ideja i vjerovanja koja se učeniku prenašaju. Istraživanje ideologije u kurikulumu treba upotpuniti i ispitivanjem stavova i vjerovanja učenika o temama i sadržaju koji je u kurikulumu okarakteriziran kao ideološki.

Literatura

- Aikman, S., Rao, N. (2012). Gender equality and girls' education: Investigating frameworks, disjunctures and meanings of quality education. *Theory and Research in Education*, 10 (3):211-228.
- Alagić, I. (2019). Zadaci konvergentno-integrativnog i divergentno-eksploratornog mišljenja u osnovnoškolskim udžbenicima – analiza sadržaja. *Teorijski i praktični problemi i rasprave*, 131-142.
- Allison, C. B. (1995). Gender and Education: How Are Gender Biases Reflected in Schools? *Present and Past: Essays for Teachers in the History of Education*, 6 (1):161-194.
- Amoroso, L. (1938). Vilfredo Pareto. *Econometrica*, 6 (1):1-21.
- Apple, M. W. (2004). Away with All Teachers: The Cultural Politics of Home Schooling. *Pedagogy of Place: Seeing Space as Cultural Education*, 263 (1):149-173.
- Apple, M. W. (2005). Doing things the 'right' way: legitimating educational inequalities in conservative times. *Educational Review*, 57 (3):271-293.
- Apple, M. W. (2006). *Educating the „right“ way: markets, standards, God, and inequality*. New York: Taylor & Francis Group.
- Apple, M. W. (2012). *Ideologija i kurikulum*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Apple, M. W. (2013). Creating democratic education in neoliberal and neoconservative times. *PRAXIS*, 17 (2):48-55.
- Bacon, F. (1902). *Novum Organum*. New York: P. F. Collier.
- Balen, M. (2017) Financijska pismenost i obrazovanje u Hrvatskoj. *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, 8 (32): 22-26.
- Bartulović, M. (2013). Test konfrontacije: rodna dimenzija interkulturnoga obrazovanja. *Pedagogijska istraživanja*, 10 (2):265-283.
- Beach, R. i sur. (2009). Exploring the „Critical“ in Critical Content Analysis of Children's Literature. *National Reading Conference Yearbook*, 58 (1):129-143.
- Beroš, I. (2019). The impact of the 'conservative modernization' on the educational system in Croatia: the conceptual and implementational pressures in the process of comprehensive curricular reform. *Metodički obzori*, 13 (1):77-100.
- Blažević, A. P. (2021). *Reprezentacije kulture, klase, rase i roda u udžbenicima engleskoga jezika*. Diplomski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za sociologiju.
- Bognar, L., Matijević, M. (2002). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Braun, V., Clarke, V. (2013). Teaching thematic analysis: Overcoming challenges and developing strategies for effective learning. *Psychologist*, 26 (2):120-123.

- Burke, C., Grosvenor, I. (2003). *The School I'd Like*. London: RoutledgeFalmer.
- Curdt-Christiansen, X. L., Weninger, C. (2015). *Language, Ideology and Education*. New York: Routledge.
- Čulig, B., Klasnić, K., Jakšić, J., Lucić, D., Putar-Novoselec, M. (2013) *Znanje (ni)je roba*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Deng, Z. (2018). Contemporary curriculum theorizing: crisis and resolution. *Journal of Curriculum studies*, 50 (6):691-710.
- van Dijk, T. A. (1995). *Discourse Analysis as Ideology Analysis*. London: Routledge.
- Elijaš, A. (2022). *Vidljivost LGBTIQ tematike u hrvatskim srednjoškolskim udžbenicima*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Freyer, H. (1944). *Uvod u sociologiju: Problemi i pravci*. Zagreb: Dubrava.
- Giroux, H. (1938). Ideology and Agency in the Process of Schooling. *Boston University Journal of Education*, 165 (1):12-34.
- Hammersley, M. (2021). Karl Mannheim's Ideology and Utopia and the public role of sociology. *Journal of Classical Sociology*, 22 (2):176-198.
- Horkheimer, M., Adorno, T. (2002). *Dialectic of Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press.
- Horkheimer, M. (1982). *Critical Theory, Selected Essays*. New York: Continuum.
- Horvat, I. (2020) *Prikaz lika žene u osnovnoškolskim udžbenicima iz povijesti*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Jerić Miholič, T. (2020). Problematizacija spolne specifične socijalizacije. *Varaždinski učitelj*, 3 (4): 204-210.
- Jukić, J. (1989). Marksističko određenje ideologije. *Crkva u svijetu*, 24 (1):48-61.
- Kalanj, R. (1988). Teorija elita i pitanje demokracije. *Revija za sociologiju*, 1 (2):75-85.
- Kalanj, R. (2010). *Ideologija, utopija, moć*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Komulainen, K. J. (2006). Neoliberal educational policy. *Nordic Studies in Education*, 26 (1):212-228.
- Kušević, B. (2017) Nacrtajte mi jednu idealnu obitelj... Hegemonijske konstrukcije idealne obitelji u crtežima studenata pedagogije. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 66 (3):309-326.
- Lim, L. (2014). Ideology, rationality and reproduction in education: a critical discourse analysis. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 35 (1):61-67.
- Luketić, D. (2016) Odgoj i obrazovanje za poduzetništvo na razdjelnici neoliberalne i emancipacijske pedagogije. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 18 (2):543-581.

- Malekinušić, M. (2019). *Ideologija u obrazovanju: kritička analiza obrazovnog sustava, njegovih sastavnica i njegovih izvedbi*. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.
- Mannheim, K. (1968). *Ideologija i utopija*. Beograd: Nolit.
- Marušić, A. (1971). Kritika ideologije i sociologija znanja. *Politička misao: časopis za politologiju*, 8 (2):175-191.
- Marx, K., Engels, F. (1998). *The German Ideology*. New York: Prometheus Books.
- McCafferty, P. (2010). Forging a 'neoliberal pedagogy': The 'enterprising education' agenda in schools. *Critical Social Policy*, 30 (4):541-563.
- Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Mlinarević, V., Peko, A., Munjiza, E. (2007) Slika obitelji u udžbenicima Hrvatskoga jezika i književnosti za mlađu školsku dob. *Odgojne znanosti*, 9 (1):33-48.
- Mlinarević, V. (2016). Implicitne poruke u skrivenom kurikulumu suvremene škole. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 62 (2):13-25.
- Mnguni, L. (2021). The Integration of Different Curriculum Ideologies in a School Science Subject. *Education Sciences*, 11:551-563.
- Pareto, V. (1935). *The Mind and Society*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Platon (1970). *The Republic of Plato*. New York: Oxford University Press.
- Posavec, M. (2021) *Analiza gimnazijskih udžbenika "Fon-Fon" prije i nakon reforme*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Previšić, V. (2007). Pedagogija i metodologija kurikuluma. U: Previšić, V. (ur.), *Kurikulum: teorije, metodologija, sadržaji, struktura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ravlić, S. (2001). Politička ideologija: preispitivanje pojma. *Politička misao*, 38 (4):146-160.
- Rupnik, L. (2020). *Analiza i interpretacija kurikuluma i udžbenika iz Likovne umjetnosti iz perspektive rodne ravnopravnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Schiro, M. (2013). *Curriculum Theory: Conflicting Visions and Enduring Concerns*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Seda, C. M. (2020). *Thinking Through Children: Proposing Theory for Doing Critical Content Analysis of Multicultural Children's Literature*. Disertacija. El Paso: The University of Texas at El Paso.
- Skupnjak, D. (2011). Kurikulum i profesionalni razvoj učitelja u Hrvatskoj. *Napredak*, 152 (2):305-324.

- Soliman, R., Shaker, H. S. (2022). The Embedded Ideology in English and History Textbooks at the Public High Schools in Egypt. *Port Said Journal of Educational Research*, 1 (1):60-112.
- Stojanović, A. (2008). Utjecaj multikulturalnog odgoja na vrijednosne orijentacije učenika. *Pedagoška istraživanja*, 5 (2):209-217.
- Stojčević, A., Rijavec, M. (2008). Provjera djelotvornosti programa učenja strategija suočavanja sa stresom zbog loše ocjene u osnovnoj školi. *Napredak*, 149 (3):326-338.
- Šikuten, L. (2020). Ideološki sukobi i obrazovanje u Hrvatskoj: studija slučaja Cjelovite kurikularne reforme kroz prizmu teorije konzervativne modernizacije Michaela Applea. *Revija za sociologiju*, 50 (1):61-88.
- Utt, J., Short, K. G. (2018). Critical Content Analysis: A Flexible Method for Thinking with Theory. *Understanding and Dismantling Privilege*, 8 (2):1-7.
- Tahirsylaj, A. (2019). Revisiting 'curriculum crisis' dialogue: in search of an antidote. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 5 (3):180-190.
- Vican i sur. (2007). Hrvatski nacionalni kurikulum. U: Previšić, V. (ur.), *Kurikulum: teorije, metodologija, sadržaji, struktura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vukasović, A. (1991). Odgoj za etičke vrijednosti u obitelji i školi. *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 46 (1):49-58.
- Winter, C. (2018). Disrupting colonial discourses in the geography curriculum during the introduction of British Values policy in schools. *Journal of Curriculum Studies*, 50 (4):456-475.
- Ostali internetski izvori
- Adorno, T., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D., Nevitt Sanford, R. (1950). Studies in prejudice. *us.archive.org*. Pristupljeno 27. veljače 2024., s <https://ia601506.us.archive.org/28/items/THEAUTHORITARIANPERSONALITY.Adorno/THE%20AUTHORITARIAN%20PERSONALITY.%20-Adorno.pdf>.
- Cole, N. L. Definicija ideologije i teorije iza njega. *EFerrit*. Pristupljeno 22. listopada 2023., s hr.eferrit.com/definicija-ideologije-i-teorije-iza-njega/.
- Gramsci, A. (1999). Selections from the prison notebooks. *abahlali.org*. Pristupljeno 26. veljače 2024., s <https://abahlali.org/files/gramsci.pdf>.
- Kuća ljudskih prava. (2023). *Ljudska prava u Hrvatskoj: pregled stanja za 2022. godinu*. Pristupljeno 28. 4. 2024., s https://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2023/12/KLJP_GI2022-Online-1.pdf.
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža. (2021). curriculum. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Pristupljeno 17. svibnja 2023., s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13000>.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih. (2018). Okvir nacionalnoga kurikulumu. *Nacionalni kurikulumi*. Pristupljeno 22. listopada 2023., s mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/nacionalni-kurikulumi/531.

Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2023). *Obavijest o objavi konačnih rezultata odabira udžbenika u školama za šk. god. 2023./2024*. Pristupljeno 20. svibnja 2024., s <https://mzo.gov.hr/vijesti/obavijest-o-objavi-konacnih-rezultata-odabira-udzbenika-u-skolama-za-sk-god-2023-2024/5551>.

Stjepanović, D. (2022). *Analiza predstavljanja nacionalnih manjina u udžbenicima i kurikularnim dokumentima Republike Hrvatske*. Pristupljeno 2. srpnja 2024., s [https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/ZPPI%202020/UPVRH_analiza_online%20\(002\).pdf](https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/ZPPI%202020/UPVRH_analiza_online%20(002).pdf).

Prilozi

Prilog 1. Popis analiziranih udžbenika

Razred	Školski predmet	Naziv udžbenika	Autor(i) udžbenika	Nakladnik
1.	Hrvatski jezik	PČELICA 1, POČETNICA 1. I 2. DIO: početnica hrvatskoga jezika s dodatnim digitalnim sadržajima u prvom razredu osnovne škole	Sonja Ivić, Marija Krmpotić	Školska knjiga
1.	Hrvatski jezik	ČITAM I PIŠEM 1, HRVATSKA POČETNICA I ČITANČICA: radni udžbenik i čitanka za prvi razred osnovne škole	Dunja Pavličević-Franić, Vladimira Velički, Katarina Aladrović Slovaček, Vlatka Domišljanović	Alfa
1.	Hrvatski jezik	ŠKRINJICA SLOVA I RIJEČI 1, PRVI I DRUGI	Dubravka Težak, Marina Gabelica,	Alfa

		DIO: integrirani radni udžbenik iz hrvatskoga jezika za prvi razred osnovne škole	Vesna Marjanović, Andrea Škribulja Horvat	
1.	Priroda i društvo	ISTRAŽUJEMO NAŠ SVIJET 1: udžbenik prirode i društva s dodatnim digitalnim sadržajima u prvom razredu osnovne škole	Alena Letina, Tamara Kisovar Ivanda, Ivan De Zan	Školska knjiga
1.	Priroda i društvo	PRIRODA, DRUŠTVO I JA 1: radni udžbenik iz prirode i društva za prvi razred osnovne škole	Mila Bulić, Gordana Kralj, Lidija Križanić, Karmen Hlad, Andreja Kovač, Andreja Korosčić	Alfa
1.	Priroda i društvo	EUREKA 1: udžbenik prirode i društva s dodatnim digitalnim sadržajima u prvom razredu osnovne škole	Snježana Bakarić Palička, Sanja Ćorić Grgić, Ivana Križanac, Žaklin Lukša	Školska knjiga
2.	Hrvatski jezik	PČELICA 2, I. I II. DIO: radni udžbenik hrvatskoga jezika za 2. razred osnovne škole	Sonja Ivić, Marija Krmpotić	Školska knjiga
2.	Hrvatski jezik	TRAG U PRIČI 2: radni udžbenik hrvatskoga jezika	Vesna Budinski, Martina Kolar Billege, Gordana Ivančić, Vlatka	Profil Klett

		za 2. razred osnovne škole (1. i 2. dio)	Mijić, Nevenka Puh Malogorski	
2.	Hrvatski jezik	ŠKRINJICA SLOVA I RIJEČI 2, PRVI I DRUGI DIO: integrirani radni udžbenik iz hrvatskoga jezika za drugi razred osnovne škole	Dubravka Težak, Marina Gabelica, Vesna Marjanović, Andrea Škribulja Horvat	Alfa
2.	Priroda i društvo	ISTRAŽUJEMO NAŠ SVIJET 2: udžbenik prirode i društva s dodatnim digitalnim sadržajima u drugome razredu osnovne škole	Tamara Kisovar Ivanda, Alena Letina	Školska knjiga
2.	Priroda i društvo	PRIRODA, DRUŠTVO I JA 2: radni udžbenik iz prirode i društva za drugi razred osnovne škole	Mila Bulić, Gordana Kralj, Lidija Križanić, Karmen Hlad, Andreja Kovač, Andreja Korosčić	Alfa
2.	Priroda i društvo	POGLED U SVIJET 2, TRAGOM PRIRODE I DRUŠTVA: radni udžbenik za 2. razred osnovne škole (1. i 2. dio)	Nataša Svoboda Arnautov, Sanja Škrebilin, Sanja Basta, Maja Jelić Kolar	Profil Klett
3.	Hrvatski jezik	ZLATNA VRATA 3: integrirani radni udžbenik hrvatskoga jezika s dodatnim	Sonja Ivić, Marija Krmpotić	Školska knjiga

		digitalnim sadržajem u trećem razredu osnovne škole		
3.	Hrvatski jezik	SVIJET RIJEČI 3, I. i II. DIO: integrirani radni udžbenik hrvatskoga jezika s dodatnim digitalnim sadržajima u trećem razredu osnovne škole	Ankica Španić, Jadranka Jurić, Terezija Zokić, Benita Vladušić	Školska knjiga
3.	Hrvatski jezik	TRAG U PRIČI 3: radni udžbenik hrvatskoga jezika za 3. razred osnovne škole (1. i 2. dio)	Vesna Budinski, Martina Kolar Billege, Gordana Ivančić, Vlatka Mijić, Nevenka Puh Malogorski	Profil Klett
3.	Priroda i društvo	ISTRAŽUJEMO NAŠ SVIJET 3: udžbenik prirode i društva s dodatnim digitalnim sadržajima u trećem razredu osnovne škole	Alena Letina, Tamara Kisovar Ivanda, Zdenko Braičić	Školska knjiga
3.	Priroda i društvo	PRIRODA, DRUŠTVO I JA 3: radni udžbenik iz prirode i društva za treći razred osnovne škole	Mila Bulić, Gordana Kralj, Lidija Križanić, Marija Lesandrić	Alfa
3.	Priroda i društvo	POGLED U SVIJET 3, TRAGOM PRIRODE I DRUŠTVA: radni udžbenik	Nataša Svoboda Arnautov, Sanja Škreblić, Sanja	Profil Klett

		za 3. razred osnovne škole, 1. i 2. dio	Basta, Maja Jelić Kolar	
4.	Hrvatski jezik	ZLATNA VRATA 4: integrirani radni udžbenik hrvatskoga jezika u četvrtom razredu osnovne škole, 1. i 2. dio s dodatnim digitalnim sadržajima	Sonja Ivić, Marija Krmpotić	Školska knjiga
4.	Hrvatski jezik	TRAG U PRIČI 4: radni udžbenik hrvatskoga jezika za 4. razred osnovne škole, 1. i 2. dio	Vesna Budinski, Martina Kolar Billege, Gordana Ivančić, Vlatka Mijić, Nevenka Puh Malogorski	Profil Klett
4.	Hrvatski jezik	SVIJET RIJEČI 4: integrirani radni udžbenik hrvatskoga jezika u četvrtom razredu osnovne škole, 1. i 2. dio s dodatnim digitalnim sadržajima	Terezija Zokić, Benita Vladušić, Ankica Španić, Jadranka Jurić	Školska knjiga
4.	Priroda i društvo	ISTRAŽUJEMO NAŠ SVIJET 4: udžbenik prirode i društva u četvrtom razredu osnovne škole s dodatnim digitalnim sadržajima	Tamara Kisovar Ivanda, Alena Letina, Zdenko Braičić	Školska knjiga
4.	Priroda i društvo	POGLED U SVIJET 4, TRAGOM PRIRODE I DRUŠTVA: radni udžbenik	Nataša Svoboda Arnautov, Sanja Basta, Sanja	Profil Klett

		za 4. razred osnovne škole (1. i 2. dio)	Škreblin, Maja Jelić Kolar	
4.	Priroda i društvo	PRIRODA, DRUŠTVO I JA 4: radni udžbenik iz prirode i društva za četvrti razred osnovne škole	Nikola Štambak, Tomislav Šarlija, Dragana Mamić, Gordana Kralj, Mila Bulić	Alfa

Prilog 2. Tablični prikaz kodova

Tablica 3. Tablični prikaz kodova

Kurikularna ideologija	Kod	Nastavna jedinica
Neokonzervatizam	Tradicionalan odgoj	Zašto mene svi odgajaju
	Reprezentacija Drugog	Stanovništvo Republike Hrvatske Moja domovina Uvažavam različitosti Ja i moja zajednica Mi smo slični i različiti Nova Godina Moj izbor je... Poštovanje
	Domovinski rat	Samostalna Republika Hrvatska Samostalna Hrvatska Kako je nastala naša zemlja Vukovar Prijatelji u nevolji Osmijeh za grad

	Hrvatski branitelji	Samostalna Republika Hrvatska
	Državni blagdan	Dani koje slavimo Dan državnosti (30. svibnja)
Autoritarni populizam	Tradicionalne rodne uloge	Ljudsko tijelo – sustav organa za kretanje, živčani sustav Živi svijet stajaćica Od magneta do kompasa Ponavljam istražujem i znam Ljudsko tijelo – sustav organa za kretanje, živčani sustav Djelatnosti ljudi u zavičaju Putujem zrakoplovom Pametno s uređajima Sijač priča Govorimo li istim jezikom? Biće najmilije Privatni zoo vrt Kako se može štedjeti mama Majčin dan Obitelj i dom Moja mama Pripremam se za ispit U obitelji Spašeni mačić Kako se može štedjeti mama
	Prikaz jednoroditeljske obitelji	
	Posvojenje	

	Katolički blagdan	Uskrs Božić (25. prosinca) Božić i Nova godina Božić Dušni dan Moj djed Priča o Nikoli Vesela vožnja Cipele svetog Nikole Novi popis Stari običaji na naš način Sveta noć Hrvatski Božić Božićna čestitka Najljepši zimski blagdani Ususret Uskrsu Veliko čudo za mali bor U božićnoj noći U noći svetoga Nikole Božićna želja Sveti Nikola
	Odnos države i Crkve	Lijepa naša domovino
Neoliberalizam	Učenik – potrošač Štednja i vrijednost novca	Turizam i usluge Što mi je donio Sveti Nikola Odgovorno trošenje i štednja novca Djelatnosti ljudi u mome mjestu Novac

	Poduzetnost	Gospodarenje otpadom Budimo poduzetni Poduzetništvo Poduzetnost u zajednici
	Odmor	Odmaram se Žurigrad
	Reklame	Reklame
Klasa profesionalaca i menadžera	Planiranje i organizacija vlastitog vremena	To sam ja Planiram svoje vrijeme Gospodarske djelatnosti primorskih krajeva Organiziram svoje vrijeme Dobar plan za uspješan dan Što ćeš biti kad odrasteš
	Ocjenjivanje	Ocjene Škola